

ברכות פרק תשיעי הרואה

(ברכות נד, א)

משנה:

הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל (כגון הנך דקתני לקמן: מעברות הים, והירדן, ונחלי ארנון כו') - אומר "ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה";
מקום שנעקרה ממנו עכו"ם - אומר "ברוך שעקר עכו"ם מארצנו";
[משנה ב] על הזיקין ועל הזועות ועל הרעמים (מפרשים בגמרא) ועל הרוחות ועל הברקים - אומר "ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם" (לפי שאלו נראין או נשמעין למרחוק);

על ההרים ועל הגבעות ועל הימים ועל הנהרות ועל המדברות - אומר "ברוך עושה בראשית"; (ובגמרא (דף נט) פריך: אטו הנך דלעיל לאו מעשה בראשית נינהו?)

רבי יהודה אומר: הרואה את הים הגדול - אומר "ברוך שעשה את הים הגדול", בזמן שרואהו לפרקים; (מפרש בגמרא (נט ע"ב) ולפי שהוא חשוב וגדול מכלן - קבע ליה רבי יהודה ברכה לעצמו);

על הגשמים ועל בשורות טובות - אומר "ברוך הטוב והמטיב";
על בשורות רעות - אומר "ברוך דיין האמת";

[משנה ג] בנה בית חדש וקנה כלים חדשים - אומר "ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה";

מברך על הרעה מעין על הטובה ("דיין האמת") ועל הטובה מעין על הרעה ("הטוב והמטיב"; ובגמרא מפרש היכי דמי);

והצועק לשעבר - הרי זו תפלת שוא; [כיצד] היתה אשתו מעוברת ואומר "יהי רצון שתלד אשתי זכר" - הרי זו תפלת שוא.
היה בא בדרך, ושמע קול צוחה בעיר, ואומר "יהי רצון שלא תהא בתוך ביתי" - הרי זו תפלת שוא.

[משנה ד] הנכנס לכרך (המהלך בדרך וצריך לעבור כרך ושם מצויים מושלים רעים ומחפשים עלילות) מתפלל שתיים: אחת בכניסתו (מתפלל שיכנס לשלום) ואחת ביציאתו (מתפלל שיצא לשלום);

בן עזאי אומר: ארבע, שתיים בכניסתו ושתיים ביציאתו (כדמפרש):
נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד (נמצאו ארבעה, כדמפרש בגמרא).
[משנה ה] חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה (מפרש בגמרא), שנאמר (דברים 1, 7) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך [ובכל נפשך ובכל מאודך];

'בכל לבבך' - בשני יצריך: ביצר טוב וביצר הרע
'ובכל נפשך' - אפילו הוא נוטל את נפשך;

'ובכל מאודך' - בכל ממונך;

דבר אחר 'בכל מאודך': בכל מדה ומדה שהוא מודד לך (בין מדה טובה בין מדת פורענות) - הוי מודה לו;

לא יקל אדם את ראשו (לא ינהג קלות ראש) כנגד שער המזרח (חוץ להר הבית אשר בחומה הנמוכה אשר לרגלי הבית במזרח), שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים (לפי שכל השערים מכוונים זה כנגד זה: שער מזרח, שער עזרת נשים, ושער עזרת ישראל, ופתח האולם, וההיכל, ובית קדשי הקדשים - בימי מקדש ראשון כשהיה אמה טרקטין), ולא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובפונדתו (חגור חלול, ונותנין בו מעות) ובאבק שעל רגליו, ולא יעשנו קפנדריא ורקיקה מקל וחומר (בגמרא מפרש ליה);

כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים "עד העולם" (במסכת תענית (פ"ב, דף 74 ט:) אמרינן: אין עונין "אמן" במקדש; המברך אומר בסוף כל ברכה "ברוך אתה ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם - ברוך חונן הדעת", וכן בכולם, והעונין אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"; וילפינן לה מקרא דתפלת עזרא וסיעתו, ואשמעינן הכא דבמקדש ראשון לא היו אומרים אלא "ברוך ה' אלהי ישראל עד מן העולם"; משקלקלו הצדוקים ואמרו 'אין עולם אלא אחד (אין עולם אלא זה) - התקינו (עזרא וסיעתו) שיהיו אומרים "מן העולם ועד העולם" (לומר ששני עולמות יש, להוציא מלב הצדוקים הכופרים בתחיית המתים);

והתקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם (בשמו של הקב"ה, ולא אמרינן מזלזל הוא בכבודו של מקום בשביל כבוד הבריות להוציא שם שמים עליו), שנאמר (רות ב, ד) והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו 'ברוך ה' (ולמדו מבעו שאמר ה' עמכם), (ומן המלאך שאמר לגדעון) ואומר (שופטים 13, 1) [וירא אליו מלאך ה' ויאמר אליו] ה' עמך גבור החיל, ואומר (משלי כג, כב) [שמע לאביך זה ילדך] ואל תבוז כי זקנה אמך (למוד מדברי זקני אומתך לעשות מה שראית שעשו הם; ובגמרא מפרש מאי 'זאומך'), ואומר (תהלים קיט, קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך;

רבי נתן אומר: הפרו תורתך משום עת לעשות לה' (פעמים שמבטלים דברי תורה כדי לעשות לה' - אף זה המתכוין לשאול לשלום חברו זה רצונו של מקום, שנאמר [תהלים לד, טו] בקש שלום ורדפהו: מותר להפר תורה ולעשות דבר הנראה אסור) .

גמרא :

מנא הני מילי (מנלן דמברכינן אניסא) ?

אמר רבי יוחנן דאמר קרא (שמות יח, י) ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל [אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים] .

אניסא דרבים מברכינן, אניסא דיחיד לא מברכינן? והא ההוא גברא דהוה קא אזיל בעבר ימינא (שם מדינה בדורו של פרת), נפל עליה אריא, אתעביד ליה ניסא ואיתצל מיניה, אתא לקמיה דרבא, ואמר ליה: 'כל אימת דמטית להתם - בריך "ברוך שעשה לי נס במקום הזה"! ומר בריה דרבינא הוה קאזיל כפקתא (בקעה) דערבות (שם מקום) וצחא למיא (צמא למים); איתעביד ליה ניסא איברי ליה עינא דמיא, ואישתי, ותו זמנא חדא הוה קאזיל ברסתקא (בשוק) דמחוזא, ונפל עליה גמלא פריצא (גמל משוגע שעסקיו רעים), איתפרקא ליה אשיתא (נפלה חומת בית שהיה סמוך לו) על לגוה (ונוכס לתוך הבית מפני הגמל), כי מטא לערבות בריך "ברוך שעשה לי נס בערבות ובגמל", כי מטא לרסתקא דמחוזא בריך "ברוך שעשה לי נס בגמל ובערבות"? אמרי: אניסא דרבים - כולי עלמא מיחייבי לברוכי, אניסא דיחיד - איהו חייב לברוכי.

תנו רבנן: 'הרואה מעברות הים' (מקום שעברו ישראל בים סוף) ומעברות הירדן (בימי יהושע) מעברות נחלי ארנון (לקמן מפרש מאי ניסא), אבני אלגביש כמורד בית חורון (בימי יהושע היה בספר יהושע), ואבן שבקש לזרוק עוג מלך הכשן על ישראל (לקמן מפרש), ואבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק, ואשתו של לוט, וחומת יריחו שנכלעה במקומה - על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום; בשלמא מעברות הים, דכתיב (שמות יד, כב) ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה [והמים להם חומה ממינם ומשמאלם]; מעברות הירדן, דכתיב (יהושע ג, יז) ויעמדו הכהנים נושאי הארון ברית ה' בחרבה בתוך הירדן הכן וכל ישראל עוברים בחרבה עד אשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן, אלא מעברות נחלי ארנון מנלן? דכתיב (במדבר כא, יד) על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה [ואת הנחלים ארנון]; תנא: 'את והב בסופה' - שני מצורעים היו דהו מהלכין בסוף מחנה ישראל, כי הו קא חלפי ישראל - אתו אמוראי

(ברכות נד, ב)

עבדי להון נקירותא (מערות; מעברות נחלי ארנון = עמק עמוק בין שני הרים גבוהים, והיו ישראל צריכים לעבור באותו עמק; עשו אמוריים מערות בצדי ההרים) וטשו בהון (ונחבאו שם), אמרי: כי חלפי ישראל הכא - נקטלינו! ולא הו ידעי דארוון הוה מסגי (עובר) קמיהו דישאל והוה ממין להו טורי מקמיהו (משפיל הרים ומתפשטין זה לצד זה עד שהעמק שוה); כיון דאתא ארוון - אדבקו טורי בהדי הדדי וקטלינו, ונחת דמיהו לנחלי ארנון; כי אתו את והב (כשחזרו ההרים למקומן) - חזו דמא דקא נפיק מביני טורי, אתו ואמרי להו לישראל ואמרו שירה, היינו דכתיב (במדבר כא, טו) ואשד (ושפך) הנחלים אשר נטה לשבת ער (ההר שבעבר העמק נטה ונתפשט לצד חברו ההר אשר לצד עבר מואב, ושם ארץ מואב 'ער') ונשען לגבול מואב.

'אבני אלגביש' - מאי 'אבני אלגביש'?

תנא: אבנים שעמדו (באור) על גב איש וירדו על גב איש:

עמדו על גב איש - זה משה, דכתיב (במדבר יב, ג) והאיש משה עניו מאד [מכל האדם אשר על פני האדמה] וכתוב (שמות טז, ג) ויצא משה מעם פרעה את העיר ויפרש כפיו אל ה' ויחללו הקולות והברד ומטר לא נתן ארצה (לא הגיע לארץ, אלא עמדו באויר); ירדו על גב איש' - זה יהושע, דכתיב (במדבר כז, יח) [ויאמר ה' אל משה] קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו [וסמכת את ידך עליו] וכתוב (יהושע י, יא) ויהי בנוסם מפני בני ישראל הם במורד בית חורון וה' השליך עליהם אבנים גדולות [עד עזקה וימתו רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב].

'אבן שבקש עוג מלך הכשן לזרוק על ישראל' - גמרא גמירי לה, אמר: מחנה ישראל כמה הוי? - תלתא פרסי (עוג חשב כן בלבו: מחנה ישראל

תלתא פרסי, דכתיב (במדבר לג, מט) ויחנו מבית הישימות עד אבל השטים, ואמר רבה בר בר חנה: לדידי חזי לי ההוא דוכתא, והוה תלתא פרסי אורכא ותלתא פרסי פותיא (עירובין פ"ה דף נה:), איזיל ואיעקר טורא בר תלתא פרסי ואישדי עלייהו ואיקטלינהו! אזל, עקר טורא בר תלתא פרסי ואייתי על רישיה, ואייתי קודשא בריך הוא עליה קמצי (נמלים) ונקבוה, ונחית בצואריה; הוה בעי למשלפה - משכי שיניה להאי גיסא ולהאי גיסא ולא מצי למשלפה, והיינו דכתיב (תהלים ג, ח) [קומה ה' הושיעני אלקי כי הכית את כל איבי לחי] שני רשעים שברת, וכדרכי שמעון בן לקיש, דאמר רבי שמעון בן לקיש: מאי דכתיב 'שני רשעים שברת'? אל תקרי 'שברת' אלא 'שרבבת' (לשון 'אשתרבובי' אשתרבוב: ירדו וגדלו למטה);

משה כמה הוה? - עשר אמות (שהרי הוא הקים את המשכן, ודרשין 'הקים את עצמו לקומת המשכן', וכתב ביה עשר אמות אורך הקרש (שמות כו, טז)); שקיל נרגא בר עשר אמין, שוור (קפץ למעלה) עשר אמין - ומחיה בקרסוליה (קביל"א בלע"ז) וקטליה.

'ואבן שישב עליה משה' - דכתיב (שמות יז, יב) וידי משה כבדים (ואינו יכול לפושטן כל היום אלא אם כן תומכים בזרועותיו) ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה [ואהרן וחור תמכו בידי מזה אחד ומזה אחד ויהי ידיו אמונה עד בא השמש].

'ואשתו של לוט' - שנאמר (בראשית יט, כו) ותבט אשתו מאחריה ותהי נציב מלח; 'וחומת יריחו שנבלעה' - דכתיב (יהושע ג, כ) [וירע העם ויתקעו בשופרות ויהי כשמע העם את קול השופר ויריעו העם תרועה גדולה] ותפול החומה תחתיה [ויעל העם העירה איש נגדו וילכדו את העיר] (משמע במקומה, ואי אפשר זו אלא על ידי בליעה). בשלמא כולהו ניסא, אלא אשתו של לוט פורענותא הוא? דאמר "ברוך דיין האמת". (תירוצא הוא); והא 'הודאה ושבת' קתני?

תני: על לוט ועל אשתו מברכים שתיים: על אשתו - אומר "ברוך דיין האמת", ועל לוט - אומר "ברוך זוכר את הצדיקים" (שזכר את אברהם).

אמר רבי יוחנן: אפילו בשעת כעסו של הקב"ה - זוכר את הצדיקים, שנאמר (בראשית יט, כט) ויהי בשחת אלהים את ערי הכנר וזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה [בהפך את הערים אשר ישב בהן לוט]: 'וחומת יריחו שנבלעה' - וחומת יריחו נבלעה? והא נפלה, שנאמר (יהושע ג, כ) [וירע העם ויתקעו בשופרות] ויהי כשמעו העם את קול השופר ויריעו העם תרועה גדולה ותפול החומה תחתיה [ויעל העם העירה איש נגדו וילכדו את העיר]? כיון דפותיה ורומה כי הדדי נינהו (ואין נפילה ניכרת בה אם לא נבלעה) - משום הכי אבלעה בלועי (והוא דרך נפילה לחומה כזו).

אמר רב יהודה אמר רב: ארבעה צריכין להודות (כשיוציאין מן הסכנה): יורדי הים, הולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. יורדי הים מנלן?

דכתיב (תהלים קז, כג-כד) יורדי הים באניות [עשי מלאכה במים רבים] [תהלים קז, כד] המה ראו מעשי ה' [ונפלאותיו במצולה], ואומר [תהלים קז, כה] ויעמד רוח סערה [ותרומם גליו] [תהלים קז, כו] יעלו שמים ירדו תהומות [נפשם ברעה תתמוגג], ואומר [תהלים קז, כז] יחוגו וינועו כשכור [וכל חכמתם תתבלע] ואומר [תהלים קז, כח] ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם, ואומר [תהלים קז, כט] יקם סערה לדממה [ויחשו גליהם], ואומר [תהלים קז, ל] וישמחו כי ישתוקו [ונחם אל מחוז חפצם], ואומר [תהלים קז, לא] יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם; הולכי מדברות מנלן?

דכתיב [תהלים קז, ד] תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו [תהלים קז, ו] ויצעקו אל ה' [בצר להם ממצוקותיהם יצילם] [תהלים קז, ז] וידריכם בדרך ישרה [ללכת אל עיר מושב] [תהלים קז, ח] יודו לה' חסדו [ונפלאותיו לבני אדם];

מי שחלה ונתרפא - דכתיב: [תהלים קז, יז] אוילים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו [תהלים קז, יח] כל אוכל תתעב נפשם [ויגיעו עד שערי מות] [תהלים קז, יט] ויצעקו אל ה' בצר להם [ממצוקותיהם יצילם] [תהלים קז, כ] ישלח דברו וירפאם [וימלט משחיתותם] [תהלים קז, כא] יודו לה' חסדו [ונפלאותיו לבני אדם];

מי שהיה חבוש בבית האסורים מנלן? דכתיב: [תהלים קז, יא] יושבי חשך וצלמות [אסירי עני וברזל] [תהלים קז, יב] כי המרו אמרי אל [ועצת עליון נאצו], ואומר [תהלים קז, יב] ויכנע בעמל לבם [כשלו ואין עזר] ואומר [תהלים קז, יג] ויצעקו אל ה'

בצר להם [ממצוקותיהם יצילם], ואומר [תהלים קז, יד] יוציאם מחשך וצלמות [ומוסרותיהם ינתק], ואומר [תהלים קז, טו] יודו לה' חסדו [ונפלאותיו לבני אדם]; מאי מברך?
אמר רב יהודה: "ברוך גומל חסדים טובים";
אביי אמר: וצריך לאודוויי קמי עשרה, דכתיב (תהלים קז, לב) וירוממוהו בקהל עם [ובמושב זקנים יהללוהו].
מר זוטרא אמר: ותריין מינייהו רבנן, שנאמר 'ובמושב זקנים יהללוהו' מתקיף לה רב אשי; ואימא כוליה רבנן? מי כתיב 'בקהל זקנים'?
'בקהל עם' כתיב!
ואימא בי עשרה שאר עמא, ותרי רבנן?
קשיא.

רב יהודה חלש ואתפח (נתרפא); על לגביה רב חנא בגדתאה (שם עירו 'בגדד'; היא עיר החשובה שבבבל משחרבה בבל) ורבנן; אמרי ליה: בריך רחמנא דיהבך ניהלן ולא יהבך לעפרא!
אמר להו: פטרתון יתי מלאודוויי.
והא אמר אביי 'בעי אודוויי באפי עשרה'?
דהו בי עשרה.
והא איהו לא קא מודה?
לא צריך, דעני בתרייהו "אמן".

אמר רב יהודה: שלשה צריכין שימור (מן המזיקין), ואלו הן: חולה, חתן, וכלה; במתניתא תנא 'חולה, חיה' חתן וכלה; ויש אומרים אף אָבֶל (חולה - שהורע מזלו, לפיכך השד מתגרה בו, וכן חיה = אשה שילדה, וכן אבֶל), ויש אומרים אף תלמידי חכמים בלילה.

ואמר רב יהודה: שלשה דברים, [המאריך בהן] מאריכין ימיו ושנותיו של אדם: המאריך בתפלתו, והמאריך על שלחנו (שמתוך כך עניים באין ומתפרנסים), והמאריך בבית הכסא (רפואה היא לו).
והמאריך בתפלתו מעליותא היא? והאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן:

(ברכות נה, א)
'כל המאריך בתפלתו ומעיין בה (אומר בלבו שתיעשה בקשתו, לפי שהתפלל בכונה) - סוף בא לידי כאב לב (שאיין בקשתו נעשית), שנאמר (משלי יג, ב) תוחלת ממושכה מחלה לב [ועץ חיים תאוה באה] ('תוחלת' - לשון תפלה, כמו ויחל משה (שמות לב, יא)), ואמר רבי יצחק: שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם (שעל ידיהן מפשפשים למעלה במעשיו, לומר "בוטח זה בזכותיו - נראה מה הם"), ואלו הן: קיר נטוי (מקום סכנה), ועיון תפלה, ומוסר דין על חבירו לשמים (בוטח הוא בזכותיו שחברו יהיה נענש על ידו)!

הא - לא קשיא: הא דמעיין בה, הא דלא מעיין בה, והיכי עביד?
- דמפיש ברחמי.

והמאריך על שלחנו - דלמא אתי עניא ויהיב ליה, דכתיב (יחזקאל מא, כג) המזבח עץ שלש אמות גבוה [וארכו שתים אמות ומקצעותיו לו וארכו וקירתיו עץ וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'] וכתיב 'וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'; פתח במזבח וסיים בשלחן! רבי יוחנן ורבי אלעזר, דאמרי תרוייהו: כל זמן שבית המקדש קיים - מזבח מכפר על ישראל, ועכשיו - שלחנו של אדם מכפר עליו.

והמאריך בבית הכסא מעליותא הוא? והתניא 'עשרה דברים מכי אין את האדם לידי תחתוניות: האוכל עלי קנים, ועלי גפנים, ולולבי גפנים (וידלי"ש בלע"ז), ומוריגי כהמה (כל בשר שבבהמה שאינו חלק אלא דומה למורג חרוץ שאינו חלק כמו החיך והלשון והכרס הפנימי ובית הכוסות), ושדרו של דג, ודג מליח שאינו מבושל כל צרכו, והשותה שמרי יין, והמקנה בסיד, ובחרסית, והמקנה בצורר שקנה בו חבירו, ויש אומרים אף התולה עצמו בבית הכסא יותר מדאי (שאינו יושב אלא על ברכיו, שמתוך כך - נקביו נפתחין יותר מדאי)?

לא קשיא: הא דמאריך ותלי, הא דמאריך ולא תלי.

כי הא: דאמרה ליה ההיא מטרוניתא לרסי יהודה ברבי אלעאי:
פניך דומים למגדלי חזירים ולמלוי ברבית (שכרן מרובה בלא טורח, ושמיים
בחלקם, לכך פניהם צהובים) !
אמר לה: הימנותא (לשון שבועה, כלומר: באמונה) ! לדידי תרוייהו אסירן
(שתייהן אסורות לי), אלא עשרים וארבעה בית הכסא איכא מאושפיזאי לבי
מדרשא, דכי אזילנא - בדיקנא נפשי בכלהו.

ואמר רב יהודה: שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם: מי
שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא, כוס של ברכה לברך
ואינו מברך, והמנהיג עצמו ברכנות;
ספר תורה לקרות ואינו קורא - דכתיב (דברים ל, ב) [לאהבה את ה' אלקיך לשמע בקלו
ולדבקה בו] כי הוא חיין ואורך ימין [לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבתך לאברהם ליצחק וליעקב לתת
להם];
כוס של ברכה לברך ואינו מברך - דכתיב (בראשית יב, ג) [ואברכה מברכך] [ומקלך
אור וגברוך בן כל משפחת האדמה] (והמברך ברכת המזון מברך לבעל הבית);
והמנהיג עצמו ברכנות - דאמר רבי חמא בר חנינא: מפני מה מת
יוסף קודם לאחיו (דכתיב וימת יוסף וכל אחיו (שמות א, ו) ? - מפני שהנהיג עצמו
ברכנות.

ואמר רב יהודה אמר רב: שלשה צריכים רחמים (צריכים לבקש רחמים שיבואו,
לפי שהם בידו של הקב"ה ואין להם רשות לבא אלא ברשותו): מלך טוב, שנה טובה,
וחלום טוב;
מלך טוב - דכתיב (משלי כא, א) [פלגי מים לב מלך ביד ה'] [על כל אשר יחפץ יאטנו];
שנה טובה - דכתיב (דברים יא, יב) [ארץ אשר ה' אלקיך דרש אתה] תמיד עיני ה' אלהיך בה
מראשית השנה ועד אחרית שנה;
חלום טוב - דכתיב (ישעיהו לח, טז) [ה' עליהם יחיו ולכל בהן חיי רוח] ותחלימני והחיני.

אמר רבי יוחנן: שלשה דברים מכריז עליהם הקב"ה בעצמו, ואלו
הן: רעב ושובע ופרנס טוב;
רעב - דכתיב (מלכים ב ח, א) [ואלישע דבר אל האשה אשר החיה את בנה לאמר קומי ולכי את וביתך וגורי
באשר תגור] כי קרא ה' לרעב [וגם בא אל הארץ שבע שנים];
שובע - דכתיב (יחזקאל לו, כט) [והושעתי אתכם מכל טמאותיכם] וקראתי אל הדגן והרביתי אותו
[ולא אתן עליכם רעב];
פרנס טוב - דכתיב (שמות לא, ב) [וידבר ה' אל משה לאמר ראה קראתי בשם בצלאל [בן אורי
בן חור למטה יהודה].

אמר רבי יצחק: אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן נמלכים
בצבור, שנאמר (שמות לה, לא) [ויאמר משה אל בני ישראל] ראו קרא ה' בשם בצלאל [בן אורי בן חור
למטה יהודה] ('ראה' משמע: היש בלבך? תן עיניך בדבר); אמר לו הקדוש ברוך הוא
למשה: משה, הגוון עליך בצלאל?
אמר לו: רבונו של עולם! אם לפניך הגוון - לפני לא כל שכן.
אמר לו: אף על פי כן - לך אמור להם.
הלך ואמר להם לישראל: הגוון עליכם בצלאל?
אמרו לו: אם לפני הקדוש ברוך הוא ולפניך הוא הגוון - לפנינו
לא כל שכן.

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: בצלאל - על שם חכמתו
נקרא: בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: לך אמור לו לבצלאל
עשה לי משכן ארון וכלים (שכן הם סדורים בפרשת 'כי תשא' [שמות לא, ב]: ראה קראתי בשם
וגומר: [שמות לא, ט] את אהל מועד ואת הארון לעדות וכל הפרשה, ומשה אמר לו: עשה ארון וכלים, כגון שלחן
ומנורה ואחר כך משכן; דסבירא ליה לרבי יונתן שכסדר שהם סדורים ב'ויקחו לי תרומה' אמר לו), הלך
משה והפך ואמר לו: עשה ארון וכלים ומשכן; אמר לו: משה
רבינו, מנהגו של עולם אדם בונה בית ואחר כך מכניס לתוכו
כלים, ואתה אומר עשה לי ארון וכלים ומשכן? כלים שאני עושה
להיכן אכניסם? שמא כך אמר לך הקב"ה: עשה משכן ארון וכלים?
אמר לו: שמא בצל אל היית וידעת!?

אמר רב יהודה אמר רב: יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו
בהן שמים וארץ (על ידי צירוף, ובספר יצירה תני להו): כתיב הכא (שמות לה, לב) [וימלא
אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת] [ובכל מלאכה], וכתוב התם (משלי ג, יט) [ה' בחכמה
יסד ארץ כונן שמים בתבונה, וכתוב (משלי ג, כ) בדעתו תהומות נבקעו] [ושחקים ירעפו טל].

אמר רבי יוחנן: אין הקדוש ברוך הוא נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה, שנאמר: (דניאל ב, כב) [והוא מהשנא עדניא וזמניא מהעדה מלכין ומהקים מלכין] יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה; שמע רב תחליפא בר מערבא - ואמרה קמיה דרבי אבהו, אמר ליה: אתון - מהתם מתניתו לה, אנן - מהכא מתנינן לה: דכתיב (שמות לא, י) [ואני הנה נתתי אתו את אהליאב בן אחיסמך למטה דן] ובלב כל חכם לב נתתי חכמה [ועשו את כל אשר צויתך].

אמר רב חסדא: כל חלום - ולא טויות (כל חלומות יראה אדם, ולא יראה אחד מאותן שהוא שרוי בתענית, שאינו טוב; 'טויות' לשון תענית, כמו ובת טויות האמור בדריש (דניאל ו, יט)).
ואמר רב חסדא: חלמא דלא מפשר (שלא פתרוהו) - כאגרתא דלא מקריא (לא טוב ולא רע הוא: שכל החלומות הולכין אחר הפתרון);
ואמר רב חסדא: לא חלמא טבא מקיים כוליה, ולא חלמא בישא מקיים כוליה;
ואמר רב חסדא: חלמא בישא עדיף מחלמא טבא (שמביא את האדם לידי תשובה);
ואמר רב חסדא: חלמא בישא עציבותיה מסתייה (דיו עצבוננו: מה שאדם מתעצב עליו - מבטל את החלום), חלמא טבא חדויה מסתייה.
אמר רב יוסף: חלמא טבא - אפילו לדידי (שאני מאור עינים) בדיחותיה מפכחא ליה (מבטליה);
ואמר רב חסדא: חלמא בישא - קשה מנגדא (ממלקות: קשה לגוף האדם יותר ממלקות, לפי שדואג ממנו), שנאמר (קהלת ג, יד) [ידעתי כי כל אשר יעשה האלקים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע] והאלהים עשה שייראו מלפניו, ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: זה חלום רע (מיראתו ישוב ויכנע).
(ירמיהו כג, כח) הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה לתבן את הבר נאם ה'; וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום? - אלא אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: כשם שאי אפשר לבר בלא תבן - כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים.
אמר רבי ברכיה: חלום, אף על פי שמקצתו מתקיים - כולו אינו מתקיים; מנא לן? - מיוסף, דכתיב (בראשית לז, ט) [ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו ויאמר הנה חלמתי חלום עוד] והנה השמש והירח [ואחד עשר כוכבים משתחווים לך],

(ברכות נה, ב)
וההיא שעתא (דחלם) אמיה לא הות
אמר רבי לוי: לעולם יצפה אדם לחלום טוב (שיתקיים) עד כ"ב שנה;
מנלן? - מיוסף (שלא נתקיימו השתחואות הללו עד עשרים ושנים שנה, כשירד יעקב למצרים, שכבר היה הרעב שתי שנים, דכתיב כי זה שנתים הרעב (בראשית מה, י), דכתיב (בראשית לז, ב) אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה [היה רעה את אחיו בצאן והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם], וכתב (בראשית מז, מו) ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה [מלך מצרים ויצא יוסף מלפני פרעה ויעבר בכל ארץ מצרים] מן שבסרי עד תלתין כמה הוי? - תלת סרי, ושב דשבעא ותרתי דכפנא - הא כ"ב.
אמר רב הונא: לאדם טוב אין מראין לו חלום טוב (לאדם טוב מראין לו חלום רע, כדי שידאג ולא יחטא ושיכפר לו עצבוננו), ולאדם רע אין מראין לו חלום רע (כדי לשמחו, שיאכל עולמו).
תניא נמי הכי: 'כל שנותיו של דוד - לא ראה חלום טוב, וכל שנותיו של אחיתופל - לא ראה חלום רע'.
והכתיב (תהלים צא, י) לא תאונה אליך רעה [ונגע לא יקרב באהלך], ואמר רב חסדא אמר רב ירמיה בר אבא: שלא יבהילוך לא חלומות רעים ולא הרהורים רעים, 'ונגע לא יקרב באהלך' - שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעה שאתה בא מן הדרך' (קשיא לרב הונא, דאמר לאדם טוב מראין לו חלום רע) ?
(ומשני:) אלא איהו לא חזי ליה, אחריני חזו ליה (חלום רע).
וכי לא חזא איהו - מעליותא הוא (כיון דלא חזי חלום רע, כדקאמר: שלא יבהילוהו, וחלום טוב לא כל שכן דלא חזי, דהא קתני 'כל ימיו של דוד לא ראה חלום טוב', אם כן לא חזי חלום כלל) ?
והאמר רבי זעירא: כל הלן שבעה ימים בלא חלום - נקרא 'רע',
שנאמר (משלי יט, כג) [יראת ה' לחיים] ושבוע ילין בל יפקד רע; אל תקרי 'שבוע' אלא 'שבוע' (שבעה לילות ילין ולא יפקד בשום חלום - הרי הוא רע, ושונאים אותו, ואין מראין לו כלום) !
(ומשני:) אלא הכי קאמר: דחזא ולא ידע מאי חזא (אדם טוב - מראין לו חלום טוב, ועד שלא יקיץ משתכח ממנו כדי שלא ישמח).

אמר רב הונא בר אמי אמר רבי פדת אמר רבי יוחנן: הרוואה חלום ונפשו עגומה - ילך ויפתרנו בפני שלשה.
 יפתרנו? והאמר רב חסדא 'חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא' ?
 אלא אימא 'יטיבנו בפני שלשה': ליתי תלתא ולימא להו: "חלמא טבא חזאי", ולימרו ליה הנך "טבא הוא, וטבא ליהוי, רחמנא לשוייה לטב, שבע זימנין! לגזרו עלך מן שמיא דלהוי טבא - ויהוי טבא", ולימרו שלש הפוכות ושלש פדויות ושלש שלומות: שלש הפוכות: (תהלים ל"ב) הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה, (ירמיהו לא"ב) אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדיו והפכתי אבלם לששון [ונחמתיים ושמחתיים מיוגים], (דברים כ"ג), ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך [ה' אלקיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ידוד אלקיך];
 שלש פדויות - דכתיב: (תהלים נ"ט) פדה בשלום נפשי מקרב לי [כי ברבים היו עמדי], (ישעיהו ל"ה) ופדויי ה' ישובון [ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה], (שמואל א' י"ד, מה) ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה [הגדולה הזאת בישראל חלילה חי ה' אם יפל משערת ראשו ארצה כי עם אלקים עשה היום הזה ויפדו העם את יונתן ולא מת];
 שלש שלומות - דכתיב: (ישעיהו נ"ט) בורא ניב שפתיים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו, (דברי הימים א' י"ב, י"ט) ורוח לבשה את עמשי [ראש השלישים לך דויד ועמך בן ישי שלום שלום לך ושלום לעזרך כי עזרך אלקיך ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד], (שמואל א' כ"ה), ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום [וכל שאר לך שלום].

אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בהדי הדדי, אמרי: כל חד וחד מינן - לימא מלתא דלא שמיע ליה לחבריה.
 פתח חד מינייהו ואמר: האי מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא - ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידיהו, ולימא הכי: "ריבונו של עולם! אני שלך וחלומותי שלך; חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא; בין שחלמתי אני לעצמי ובין שחלמו לי חבירי, ובין שחלמתי על אחרים: אם טובים הם - חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף, ואם צריכים רפואה - רפאם כמי מרה על ידי משה רבינו וכמרים מצרעתה וכחזקיהו מחליו וכמי יריחו על ידי אלישע; וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לברכה - כן הפוך כל חלומותי עלי לטובה", ומסיים בהדי כהני דעני צבורא אמן; ואי לא - לימא הכי: "אדיר במרום, שוכן בגבורה, אתה שלום ושמך שלום; יהי רצון מלפניך שתשים עלינו שלום".

פתח אידך ואמר: האי מאן דעייל למתא ודחיל מעינא בישא - לנקוט זקפא (גדל) דידא דימיניה בידא דשמאליה, וזקפא דידא דשמאליה בידא דימיניה, ולימא הכי: "אנא פלוני בר פלוני, מזרעא דיוסף קאתינא, דלא שלטא ביה עינא בישא, שנאמר (בראשית מ"ט, כ"ג) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין [בנות צעדה עלי שור]; אל תקרי 'עלי עין' אלא 'עולי עין' (שליטין על העין, ולא העין עולה בהן)";

רבי יוסי ברבי חנינא אמר - מהכא (בראשית מ"ט, כ"ט) [המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק] וידגו לרוב בקרב הארץ: מה דגים שבים - מים מכסים עליהם ואין עין רעה שולטת בהם, אף זרעו של יוסף: אין עין רעה שולטת בהם.
 ואי דחיל מעינא בישא דיליה - ליחזי אטרפא דנחיריה דשמאליה (דופן השמאלי של חוטמו).

פתח אידך ואמר: האי מאן דחליש (מי שחלה), יומא קמא לא לגלי כי היכי דלא לתרע מזליה; מכאן ואילך לגלי - כי הא: דרבא, כי הוה חליש, יומא קמא לא מגלי, מכאן ואילך אמר ליה לשמעיה: פוק אכריז "רבא חלש": מאן דרחים לי - לבעי עלי רחמי, ומאן דסני לי - לחדי לי (ומתוך כך ישוב חרון אף מעלי), וכתיב (משלי כ"ד, י"ז) בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך (משלי כ"ד, י"ח) פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו!

שמואל, כי הוה חזי חלמא בישא, אמר: (זכריה י"ב) [כי התרפים דברו און והקוסמים חזו שקר] וחלומות השוא ידברו [הבל ינחמון על כן נסעו כמו צאן יענו כי אין רעה]; כי הוה חזי חלמא טבא, אמר: וכי החלומות השוא ידברו? והכתיב (במדבר י"ב, ו) [ויאמר שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם ידוד במראה אליו אתודע] בחלום אדבר בו!
 רבא רמי: כתיב 'בחלום אדבר בו' וכתיב 'וחלומות השוא ידברו'!!
 לא קשיא: כאן על ידי מלאך, כאן על ידי שד.

אמר רבי ביזנא בר זבדא אמר רבי עקיבא אמר רבי פנדא אמר רבי נחום אמר רבי בירים משום זקן אחד, ומנו רבי בנאה: עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים; פעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם, ומה שפטר לי זה לא פתר לי זה, וכולם נתקיימו בי, לקיים מה שנאמר: כל החלומות הולכים אחר הפה אטו כל החלומות הולכים אחר הפה? קרא הוא? אין, וכדרכי אלעזר, דאמר רבי אלעזר: מניין שכל החלומות הולכין אחר הפה? - שנאמר (בראשית מא, יג) ויהי כאשר פתר לנו כן היה [אתי השיב על כני ואתו תלה]; אמר רבא: והוא - דמפשר ליה מעין חלמיה, שנאמר (בראשית מא, יב) [ושם אתנו נער עברי עבד לשר הטבחים ונספר לו ויפתר לנו את חלמתינו] איש כחלומו פתר.

(בראשית מ, טז) וירא שר האופים [כי טוב פתר ויאמר אל יוסף אף אני בחלומי והנה שלשה סלי חרי על ראשי] מנא ידע?
אמר רבי אלעזר: מלמד שכל אחד ואחד הראוהו חלומו ופתרון חלומו של חברו;
אמר רבי יוחנן: השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו - הרי זו נבואה קטנה;
ואמר רבי יוחנן: שלשה חלומות מתקיימין: חלום של שחרית, וחלום שחלם לו חברו, וחלום שנפתר בתוך חלום; ויש אומר אף חלום שנשנה, שנאמר (בראשית מא, לב) ועל השנות החלום [אל פרעה פעמים כי נכון הדבר מעם האלקים וממהר האלקים לעשות].
אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו (מה שהוא מהרהר ביום), שנאמר (דניאל ב, כט) אנת מלכא רעיוןך על משכבך סליקו [מה די להוא אחרי דנה וגלא רזיא הודעך מה די להוא] (רעיון = מחשבותיך; וכן כל לשון 'רעיון' שבמקרא אינו רצון אלא לשון מחשבה, וזה יוכיח: ורעיוניה יבהלוניה (דניאל ד, טו); וכי רצונו של אדם מבהלו? אלא מחשבותיו מבהלין אותו);
ואיבעית אימא מהכא: (דניאל ב, ג) [ואנה לא בחכמה די איתי בי מן כל חייא רזא דנה גלי לי להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון] ורעיוני לבבך תנדע.
אמר רבא: תדע: דלא מחו ליה לאינש לא דקלא דדהבא ולא פילא דעייל בקופא דמחטא (נקב המחט) (דבר שלא הודגל לראות ולא הרהר בו מעולם).

(ברכות נו, א)
אמר ליה קיסר (מלך רומי, והיה לו תגר עם פרסיים) לרבי יהושע ברבי <חנינא> [חנינא]: אמריתו דחכמיתו טובא, אימא לי מאי חזינא בחלמאי (מאי אראה בלילה בחלום)?
אמר ליה: חזית דמשחרי לך פרסאי (עושים בך עבודת המלך; כמו 'לא חמרא דחד מנהון שחרית' (תרגום במדבר טו, טו) ולשון חכמים (ספרי פרשת דברים) 'הדבק לשחור וישתחוו לך') וגרבי בך [גדודי הפרסים יקחו אותך בשבי] ורעיי בך שקצי בחוטרא דדהבא [וירעו אותך כמו שרועים שקצים במטה מזהב, כלומר: ישתעשעו בך כאילו אתה חרק בשבי].
הרהר כוליה יומא, ולאורתא חזא.
אמר ליה שבור מלכא (מלך פרס) לשמואל: אמריתו דחכמיתו טובא, אימא לי מאי חזינא בחלמאי?
אמר ליה: חזית דאתו רומאי ושבו לך (ישללך בשבי) וטחני בך קשייתא (יכונו אותך לטחון גרעיני תמרים) ברחייתא דדהבא!
הרהר כוליה יומא - ולאורתא חזא.

בר הדיא - מפשר חלמי הוה; מאן דיהיב ליה אגרא מפשר ליה למעליותא, ומאן דלא יהיב ליה אגרא - מפשר ליה לגריעותא.
אביי ורבא חזו חלמא; אביי יהיב ליה זוזא ורבא לא יהיב ליה; אמרי ליה: אקרינן בחלמין (דברים כח, לא) שורך טבווח לעיניך [ולא תאכל ממנו חמר גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתנות לאיביך ואין לך מושיע]; לרבא אמר ליה: פסיד עסקך (תתקלקל פרקמטיא שלך) ולא אהני לך למיכל, מעוצבא דלבך (מתוך צערך לא יטעם לך שום מאכל); לאביי אמר ליה: מרווח עסקך ולא אהני לך למיכל מחדוא דלבך (ומתוך שמחתך - לא תתאוה לאכול שתהיה שבע בשמחתך).
אמרי ליה: אקרינן (דברים כח, מא) בנים ובנות תוליד [ולא יהיו לך כי ילכו בשבי]; לרבא אמר ליה כבישותיה [שטיינזלץ: כרעתו, כמשמעות הפסוק];

לאביי אמר ליה: בנך ובנתך נפיש, ומינסבן בנתך לעלמא, ומדמיין באפך כדקא אזלן בשביה.

אקריין (דברים כח, לב) בנך ובנותיך נתונים לעם אחר [ועיניך ראות וכלות אליהם כל היום ואין לאל ידך] לאביי אמר ליה: בנך ובנתך נפישין; את אמרת לקריבך והיא (אשתך) אמרה לקריבה, ואכפה לך, ויהבת להון לקריבה דהוי כעם אחר;

לרבא אמר ליה: דביתהו שכיבא, ואתו בניה ובנתיה לידי איתתא אחריתי, דאמר רבא אמר רבי ירמיה בר אבא אמר רב: מאי דכתיב 'בנך ובנותיך נתונים לעם אחר' - זו אשת האב [כאילו כתוב 'לאם אחרת'].

אקרינן בחלמין (קהלת ט, י) לך אכול בשמחה לחמך [ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלקים את מעשיך]; לאביי אמר ליה: מרווח עסקך ואכלת ושתית וקרית פסוקא מחדוא דלבך;

לרבא אמר ליה: פסיד עסקך, טבחת ולא אכלת, ושתית וקרית לפכוחי פחדך (להפיג דאגתך).

אקרינן (דברים כח, לח) זרע רב תוציא השדה [ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה]; לאביי אמר ליה מרישיה (זרע רב תוציא השדה), לרבא אמר ליה מסיפיה;

אקרינן (דברים כח, מ) זיתים יהיו לך בכל גבולך [ושמן לא תסוך כי ישל זיתך]; לאביי אמר ליה מרישיה, לרבא אמר ליה מסיפיה;

אקרינן (דברים כח, י) וראו כל עמי הארץ [כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך]; לאביי אמר ליה: נפק לך שמא דריש מתיבתא הוית, אימתך נפלת בעלמא! לרבא אמר ליה: בדיינא דמלכא אתבר ומתפסת בגנבי (אוצר שתכשיטי המלך שם ישבר על ידי גנבים ויעלילו עליך לומר שאתה גנבתם) ודייני כולי עלמא קל וחומר מינך (אם רבא נחשד - כל שכן שיחשדונו, וזהו ויראו ממך); למחר אתבר בדיינא דמלכא, ואתו ותפשי ליה לרבא.

אמרי ליה: חזן חסא (חזרת) על פום דני!

לאביי אמר ליה: עיף עסקך כחסא (כפול בריוח כחזרת שהיא רחבה וכפולה); לרבא אמר ליה: מריר עסקך כי חסא (שנאו לכל, ומר יהיה הסחורה שלך).

אמרי ליה: חזן בשרא על פום דני!

לאביי אמר ליה: בסיס חמרך [יינך יהיה יין נעים וטוב] ואתו כולי עלמא למזבן בשרא וחמרא מינך; לרבא אמר ליה: תקיף [יחמיץ] חמרך [יינך], ואתו כולי עלמא למזבן בשרא למיכל ביה [בשר בחומץ].

אמרי ליה: חזן חביתא (הם היו משתכרים ביין) דתלי בדיקלא!

לאביי אמר ליה: מדלי עסקך כדיקלא; לרבא אמר ליה: חלי (מתוק) עסקך כתמרי (כלומר: שתתן סחורתך בזול).

אמרי ליה: חזן רומנא [עץ רימון] דקדחי (גדלה) אפום דני!

לאביי אמר ליה: עשיק עסקך (ביוקר תמכרנו; כמו 'עשיק לגבך' (בבא מציעא דף נב.))

כרומנא; לרבא אמר ליה: קאוי עסקך (לשון קהוי; הכל ישנאוהו) כרומנא.

אמרי ליה: חזן חביתא דנפל לבירא;

לאביי אמר ליה: מתבעי עסקך (יתבקש עסקך ויחזרו אחריו לקנות) כדאמר 'נפל פתא בבירא ולא אשתכח';

לרבא אמר ליה: פסיד עסקך ושדינן ליה לבירא.

אמרי ליה: חזינן בר חמרא דקאי איסדן (מראשותיו, כדמתרגמין מראשותיו בראשית כח, יא) אסדוהי ונוער!

לאביי אמר ליה: מלכא הוית, וקאי אמורא עלך (ראש ישיבה הדורש דרשות, והמתורגמן עומד עליו באמורא להשמיע בקול רם לרבים, כקול חמור הנוער)!

לרבא אמר ליה: פטר חמור גהיט מתפילך (בפרשת 'והיה כי יביאך': וכל פטר חמור תפדה בשה [שמות יג, ג] והוא חסר וי", ובתפילין של רבא כתבו הכותב מלא, ואח"כ מחקו והיינו 'גהיט' = מחוק).

אמר ליה: לדידי חזי לי ואיתיה!

אמר ליה: וא"ו דפטר חמור ודאי גהיט מתפילך.

לסוף אזל רבא לחודיה לגביה, אמר ליה: חזאי דשא ברייתא (דלת חיצון שבבית) דנפל!

אמר ליה: אשתך שכבא (מתה, השומרת את הבית).

אמר ליה: חזיא ככי (שינים הפנימיות שקורין משילאד"י [טוחנות]) ושני דנתור!

אמר ליה: בנך ובנתך שכבן.

אמר ליה: חזאי תרתי יוני דפרחן!

אמר ליה: תרי נשי מגרשת (שאשתו של אדם קרויה 'יונה' דכתיב [שיר השירים ה,ב; ו,ט] יונתי תמתי).

אמר ליה: חזאי תרי גרגלידי דלפתא [ראשי לפתות].

אמר ליה: תרין קולפי בלעת (מכת מקל עב בראשו כראשי לפתות).

אזל רבא ההוא יומא, ויתיב בי מדרשא כוליה יומא; אשכח הנהו תרי סגי נהורי דהוו קמנצו בהדי הדדי; אזל רבא לפרוקינהו ומחוהו לרבא תרי דלו למחוייה אחריתי; אמר: מסתי תרין חזאי! לסוף אתא רבא ויהיב ליה אגרא; אמר ליה: חזאי אשיתא דנפל! אמר ליה: נכסים בלא מצרים קניית (נחלה בלא מצרים, כלומר: קרקעות רחבים ורבים).

אמר ליה: חזאי אפדנא דאביי דנפל וכסיין אבקה (כסוי עפר הפורח ממפולת החומה)!

אמר ליה: אביי שכיב ומתיבתיה אתיא לגבך.

אמר ליה: חזאי אפדנא דידי דנפיל ואתו כולי עלמא שקיל לבינתא לבינתא

אמר ליה: שמעתתך מברדן בעלמא;

אמר ליה: חזאי דאבקע רישי ונתר מוקרי (נשר מוחו)!

אמר ליה: אודרא מבי סדיא נפיק (המוכין יוצאין מן הכר שבמראשותיו).

אמר ליה: אקריון הללא מצראה בחלמא (הלל שאנו קורין בפסח, לפי שיש הלל אחר הקרוי 'הלל הגדול' - קורין לזה 'הלל המצרי')!

אמר ליה: ניסא מתרחשי לך (שעל ידי נסים נקרא 'ניסן', שעל כל צרה הבאה לישראל אומרים אותו על גאולתו).

הוה קא אזיל (בר הדיא) בהדיה (דרבא) בארבא (בספינה), אמר: בהדי גברא דמתרחיש ליה ניסא למה לי (שמא כאן יארע לו הנס שתטבע הספינה והוא ינצל)? בהדי דקא סליק - נפל סיפרא מיניה; אשכחיה רבא וחזא דהוה כתיב ביה: כל החלומות הולכין אחר הפה!

אמר: רשע! בדידך קיימא (בך הוא תלוי הפתרון, אם לטובה אם לרעה, והפכת לי לרעה) וצערותן כולי האי! כולהו מחילנא לך בר מברתיה דרב חסדא (אשתו של רבא - בת רב חסדא היתה)! יהא רעוא דלמסר ההוא גברא לידי דמלכותא דלא מרחמו עליה.

אמר: מאי אעביד! גמירי דקללת חכם אפילו בחנם היא באה, וכל שכן רבא דבדינא קא לייט?

אמר: איקום ואגלי, דאמר מר: גלות מכפרת עון.

קם, גלי לבי רומאי; אזל יתיב אפתחא דריש טורזינא דמלכא (שומר אוצר המלך); ריש טורזינא חזא חלמא, אמר ליה: חזאי חלמא דעייל מחטא באצבעתי!

אמר ליה: הב לי זוזא ולא יהב ליה; לא אמר ליה ולא מידי. אמר ליה: חזאי דנפל תכלא (תולע) בתרתין אצבעתי!

אמר ליה: הב לי זוזא! ולא יהב ליה ולא אמר ליה;

אמר ליה: חזאי דנפל תכלא בכולה ידא!

אמר ליה: נפל תכלא בכולהו שיראי!

שמעי בי מלכא, ואתיוה לריש טורזינא, קא קטלי ליה.

אמר ליה: אנא אמאי? אייתו להאי דהוה ידע ולא אמר!

אייתוהו לבר הדיא, אמרי ליה: אמטו זוזא דידך - חרבו

(ברכות נו, ב)

שיראי דמלכא (מעילים של מלך)!

כפיתו תרין ארזי בחבלא, אסור חד כרעיה לחד ארזא וחד כרעיה לחד ארזא, ושרו לחבלא עד דאצטליק (נחלק לשנים, ודוגמתו ב'העור והרוטב' (חולין דף קכד). [צלקי מצלק'] רישיה [קשרו רגל לכל ארז מכופף, שחררו את החבלים שקשרו את הארזים במצב מכופף והם התישרו וקרעו את הגוף של בר הדיא עד שראשו גם נקרע], אזל כל חד וחד וקם אדוכתיה [כל חצי גוף נפל במצב עמידה במקומו הראשון] ואצטליק ונפל בתרין [ושם נחלק ונפל].

שאל בן דמא בן אחותו של רבי ישמעאל את רבי ישמעאל: ראיתי שני לחיי שנשרו!

אמר: שני גדודי רומי יעצו עליך רעה (והם הלחיים: פה שיעץ עליך רעה) - ומתו.

אמר ליה בר קפרא לרבי: ראיתי חוטמי שנשר!
אמר ליה: חרון אף נסתלק ממך (חרון אף ניכר בחוטם: שמתחמם ומוציא הבל, על כן הוא קרוי 'חרון אף').

אמר ליה: ראיתי שני ידי שנחתכו!
אמר ליה: לא תצטרך למעשה ידיך (שתתעשר).
אמר ליה: ראיתי שתי רגלי שנקטעו!
אמר ליה: על סוס אתה רוכב.
חזאי דאמרי לי 'באדר מיתת וניסן לא חזית'!
אמר ליה: באדרותא מיתת (בכבוד ובהדר תמות), ולא אתית לידי נסיון.

אמר ליה ההוא מינא לרבי ישמעאל: ראיתי שאני משקה שמן לזיתים!

אמר ליה: בא על אמו (דומיא דשמן שהוא בתוך הזית השקה את אמו).
אמר ליה: חזאי דקטיף לי כוכבא (עקרתי כוכב בחלום)!
אמר ליה: בר ישראל גנבת (שנמשלו לכוכבים).
אמר ליה: חזאי דבלעתי לכוכבא!
אמר ליה: בר ישראל זבנתיה ואכלת לדמיה.
אמר ליה: חזאי עיני דנשקן אהדדי!
אמר ליה: בא על אחותו.
אמר ליה: חזאי דנשקי סיהרא!
אמר ליה: בא על אשת ישראל.
אמר ליה: חזאי דדריכנא בטונא דאסא [בכמות גדולה, בערמה של הדסים]! (גירסת רש"י: טולא דאסא, שטיינזלץ: מטה של הדסים)
אמר ליה: בא על נערה המאורסה. (נערה המאורסה, היו רגילין לעשות לה חופה של הדס בכניסתה לחופה, וקורין לה 'הינומא', כדאמרינן בכתובות (דף טו:): 'שיצאתה בהינומא וראשה פרוע').
אמר ליה: חזאי טונא מעילאי והוא מתתאי!

אמר ליה: משכבך הפוך.
אמר ליה: חזאי עורבי דהדרי לפורייה!
אמר ליה: אשתך זנתה מאנשים הרבה.
אמר ליה: חזאי יוני דהדרי לפורייה!
אמר ליה: נשים הרבה טמאת.
אמר ליה: חזאי דנקיט תרי יוני ופרחן!
אמר ליה: תרתי נשי נסבת ופטרתינון בלא גט.
אמר ליה: חזאי דקליפנא ביעי!
אמר ליה: שכבי קא משלחת (מתים הפשטת).
אמר ליה: כולהו איתנהו בי בר מהא, דליתיה.
אדהכי והכי, אתיא האי איתתא ואמרה ליה: האי גלימא דמכסא - דגברא פלוני הוא, דמית ואשלחתיה.
אמר ליה: חזאי דאמרי לי "שבק לך אבוך נכסי בקפודקיא".
אמר ליה: אית לך נכסי בקפודקיא?
אמר ליה: לאו.
אזל אבוך לקפודקיא.
אמר ליה: לאו!

אם כן (דלית לך התם נכסי, ואבוך לא שכיב התם) - קפא כשורא דיקא עשרה (דאמרי לך היא כשורא, שבלשון פרס ויון קורין לכשורא 'קפא'; 'דיקא' הוא עשרה, שבלשון יוני קורין לעשרה 'דיקא', והכי אמרי לך: יש לך ממון בקורה עשירית); זיל חזי קפא דריש עשרה (קורה שבראש עשרה) שהיא מלאה זוזי!
אזל, אשכח שהיא מלאה זוזי.

אמר רבי חנינא: הרואה באר בחלום - רואה שלום, שנאמר (בראשית כו, כ):
ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים; רבי נתן אומר: מצא תורה,
שנאמר (משלי ח, לה) כי מוצאי מצא חיים [ויפק רצון מה'], וכתב הכא 'באר מים חיים'.
רבא אמר: חיים ממש!

אמר רבי חנן: שלש שלומות הן (שלש חלומות המבשרים שלום): נהר, צפור,

וקדרה:
נהר - דכתיב (ישעיהו סו, יב) [כי כה אמר ה'] הנני נטה אליה כנהר שלום [וכנחל שוטף כבוד גוים וינקתם על צד תנשאו ועל ברכים תשעשעו];

צפור - דכתיב (ישעיהו לא,ה) **כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות** [על ירושלם גנון והציל פסוח והמליט] קדרה - דכתיב (ישעיהו כו,יב) **ה' תשפות שלום לנו** [כי גם כל מעשינו פעלת לנו].

אמר רבי חנינא: ובקדרה שאין בה בשר שנינו: (מכילתא ג,ג) [ואשר אכלו שאר עמי ועורם מעליהם הפשיטו ואת עצמיהם פצחו] ופרשו כאשר בסיר וכבשר בתוך קלחת (ופרשו כאשר בסיר - אלמא פורענותא היא).

אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה נהר בחלום - ישכים ויאמר "הנני נוטה אליה כנהר שלום" קודם שיקדמנו פסוק אחר: (ישעיהו נס,יט) [וייראו ממערב את שם ה' וממזרח שמש את כבודו] כי יבא כנהר צר [רוח ה' נססה בו].

הרואה צפור בחלום - ישכים ויאמר "כצפרים עפות כן יגן וגו', קודם שיקדמנו פסוק אחר: (משלי כז,ח) **כצפור נודדת מן קנה** [כן איש נודד ממקומו];

הרואה קדרה בחלום - ישכים ויאמר "ה' תשפות שלום לנו" קודם שיקדמנו פסוק אחר: (יחזקאל כד,ג) [ומשל אל בית המרי משל ואמרת אליהם כה אמר ה' אלקים שפות הסיר שפות וגם יצק בו מים];

הרואה ענבים בחלום - ישכים ויאמר (הושע ט,י) **כענבים במדבר** [מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם המה באו בעל פעור וינזרו לבשת ויהיו שקוצים כאהבם] קודם שיקדמנו פסוק אחר: (דברים לב,לב) [כי מגפן סדם גפנם ומשדמת עמרה] **ענבימו ענבי רוש** [אשכלת מררת למו];

הרואה הר בחלום - ישכים ויאמר (ישעיהו נב,ז) **מה נאוו על ההרים רגלי מבשר** [משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלקים] קודם שיקדמנו פסוק אחר: (ירמיהו ט,ט) **על ההרים אשא בכי ונהי** [ועל נאות מדבר קינה כי נצתו מבלי איש עבר ולא שמעו קול מקנה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו];

הרואה שופר בחלום - ישכים ויאמר (ישעיהו כז,ג) **והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול** [ובאו האבדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לידוד בהר הקדש בירושלם] קודם שיקדמנו פסוק אחר: (הושע ה,ח) **תקעו שופר בגבעה** [חצצרה ברמה הריעו בית און אחרים בנימין];

הרואה כלב בחלום - ישכים ויאמר (שמות יא,ז) **ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו** [למאיש ועד בהמה למען תדעון אשר יפלה ידוד בין מצרים ובין ישראל] קודם שיקדמנו פסוק אחר: (ישעיהו נו,יא) **והכלבים עזי נפש** [לא ידעו שבעה והמה רעים לא ידעו הבין כלם לדרכם פנו איש לבצעו מקצהו];

הרואה ארי בחלום - ישכים ויאמר: (עמוס ג,ח) **אריה שאג מי לא יירא** [ה' אלקים דבר מי לא ינבא] קודם שיקדמנו פסוק אחר: (ירמיהו ד,ט) **עלה אריה מסבכו** [ומשחית גוים נסע יצא ממקומו לשום ארץ לשמה עריך תצינה מאין יושב];

הרואה תגלחת בחלום - ישכים ויאמר (בראשית מא,ד) [וישלח פרעה ויקרא את יוסף וירצוהו מן הבור] **ויגלח ויחלף שמלתיו** [ויבא אל פרעה] קודם שיקדמנו פסוק אחר: (שופטים טז,ט) [ויגדל לה את כל לבו ויאמר לה מורה לא עלה על ראשי כי נזיר אלקים אני מבטן אמי] **אם גלחתי וסר ממני כחי** [וחליתי והייתי ככל האדם];

הרואה באר בחלום - ישכים ויאמר (בראשית כז,כ; שיר השירים ד,טו) **באר מים חיים** קודם שיקדמנו פסוק אחר: (ירמיהו ו,ט) **כהקיר ביר מימיה** [כן הקרה רעתה חמס ושד ישמע בה על פני תמיד חלי ומכה];

הרואה קנה בחלום - ישכים ויאמר (ישעיהו מב,ג) **קנה רצוץ לא ישבר** [ופשתה כהה לא יכבה לאמת יוציא משפט] קודם שיקדמנו פסוק אחר: (מלכים ב יח,כא; ישעיהו לו,ו) **הנה בטחת לך על משענת הקנה הרצוץ**.

תנו רבנן: 'הרואה קנה בחלום - יצפה לחכמה, שנאמר (משלי ד,ה) **קנה חכמה** [קנה בינה אל תשכח ואל תט מאמרי פי];

קנים - יצפה לכינה שנאמר (משלי ד,ד) [ראשית חכמה קנה חכמה] **ובכל קנין קנה בינה** (ובכל קנין - לשון מרובה הוא; אף קנים הרבה - קנה של בינה הוא).

אמר רבי זירא: קרא קורא קירא קניא - כולו מעלו לחלמא. (קרא = דלעת, כדאמרין לקמן: הרואה דלועין בחלום - ירא שמים הוא; לשון דלו עיני למרום (ישעיהו לח,יז); קורא = דך הגדל בענפי הדקל בכל שנה, כדרך שאר אילנות, ולשנה שניה הוא מתקשה ונעשה עץ; קירא = שענה; קניא = קנה).

תניא: 'אין מדאין דלועין אלא למי שהוא ירא שמים ככל כחו.'

הרואה שור בחלום - ישכים ויאמר (דברים לג,יז) **בכור שורו הדר לו** [וקרני ראם קרני בהם עמים יגח יחדו אפסי ארץ והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה] קודם שיקדמנו פסוק אחר: (שמות כא,כח) **כי יגח שור את איש** [או את אשה ומת סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו ובעל השור נקי].

תנו רבנן: 'חמשה דברים נאמרו בשור: האוכל מבשרו (בחלום) - מתעשר; נגחו - הויין ליה בנים שמנגחים בתורה; נשכו - יסורין

כאים עליו; בעטו - דרך רחוקה נזדמנה לו; רכבו - עולה לגדולה'.

והתניא 'רכבו - מת'?

לא קשיא: הא דרכיב הוא לתורא, הא דרכיב תורא לדידיה.
הרואה חמור בחלום - יצפה לישועה, שנאמר [זכריה ט, ט: גילי מאד בת ציון
הריעי בת ירושלם] הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור [ועל עיר בן אתנות];
הרואה חתול בחלום, באתרא דקרו ליה 'שונרא' נעשית לו שירה
נאה; 'שינרא' - נעשה לו שינוי רע.
הרואה ענבים בחלום: לבנות - בין בזמן בין שלא בזמן יפות;
שחורות - בזמן יפות, שלא בזמן רעות;
הרואה סוס לבן בחלום, בין בנחת בין ברדוף (כשהוא רץ) - יפה לו;
אדום - בנחת יפה, ברדוף - קשה
הרואה ישמעאל בחלום - תפלתו נשמעת, ודוקא ישמעאל בן אברהם,
אבל טייעא בעלמא - לא;
הרואה גמל בחלום - מיתה נקנסה לו מן השמים והצילוהו ממנה.
אמר רבי חמא ברבי חנינא: מאי קראה? - (בראשית מו, ד) זאנכי ארד עמך מצרימה
ואנכי אעלך גם עלה [ויסוף ישית ידו על עיניך] (גם עלה - קרוב לנוטריקון של גמל);
רב נחמן בר יצחק אמר מהכא: (שמואל ב יב, ג) [ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה' ויאמר נתן אל
דוד] גם ה' העביר חטאתך לא תמות;
הרואה פינחס בחלום - פלא נעשה לו (כמו שנעשה לפינחס, כדאמרין בסנהדרין דף
ב. 99);
הרואה פיל בחלום - פלאות נעשו לו; פילים - פלאי פלאות נעשו
לו.
והתניא 'כל מיני חיות יפין לחלום חוץ מן הפיל ומן הקוף'?

לא קשיא:

(ברכות נז, א)

הא דמסרג (שיש לו אוכף על גביו יפה) הא דלא מסרג.
הרואה הונא בחלום - נס נעשה לו (נו"ן כנגד נו"ן וכגון שראה השם כתוב);
חנינא, חנינא, יוחנן - נסי נסים נעשו לו (נוני"ן הרבה - נסים רבים).
הרואה הספד בחלום - מן השמים חסו עליו ופדאוהו;
והני מילי בכתבא (אכולהו קאי: שראה הונא או חנינא או תיבה זו של הספד כתובה, דמשמע חסו
עליו ופדאוהו).

העונה "יהא שמיה רבא מברך" - מובטח לו שהוא בן העולם הבא.
הקורא קרית שמע - ראוי שתשרה עליו שכינה, אלא שאין דורו
זכאי לכך;
המניח תפילין בחלום - יצפה לגדולה, שנאמר (דברים כח, י) וראו כל עמי הארץ
כי שם י"י נקרא עליך [ויראו ממך], ותניא: 'דכי אליעזר הגדול אומר: אלו
תפילין שבראש';

המתפלל בחלום - סימן יפה לו, והני מילי דלא סיים (שנעדר משנתו
קודם שנסתלק - סימן הוא שסמוך אצל הקב"ה).

הבא על אמו בחלום - יצפה לבינה, שנאמר (משלי ז, ג) כי אם לבינה תקרא
[לתבונה תתן קולך] [## אל תקרי 'אם' אלא 'אם']
הבא על נערה מאורסה - יצפה לתורה, שנאמר (דברים לג, ד) תורה צוה לנו משה
מורשה קהלת יעקב; אל תקרי 'מורשה' אלא 'מאורשה';
הבא על אחותו בחלום - יצפה לחכמה, שנאמר (משלי ז, י) אמור לחכמה אחותי
את [ומדע לבינה תקרא];

הבא על אשת איש בחלום - מובטח לו שהוא בן העולם הבא (ונוטל חלקו
וחלק חברו בגן עדן דדמי לאשת איש), והני מילי דלא ידע לה ולא הרבה בה
מאורתא.

אמר רבי חייא בר אבא: הרואה חטים בחלום - ראה שלום, שנאמר
(תהלים קמז, ד) השם גבולך שלום חלב חטים ישיבך;
הרואה שעורים בחלום - סרו עונותיו, שנאמר (ישעיהו ו, ז) [ויגע על פי ויאמר הנה
נגע זה על שפתיך] וסר עונך וחטאתך תכופר;
אמר רבי זירא: אנא לא סלקי מבבל לא"י עד דחזאי שערי בחלמא.

הרואה גפן טעונה בחלום - אין אשתו מפלת נפלים, שנאמר (תהלים קכח, ג)
אשתך כגפן פוריה [בירכתי ביתך בניך כשתלי זיתים סביב לשלחנך];

שורקה - יצפה למשיח שנאמר (בראשית מט, יב) אוסרי לגפן עירה ולשורקה בני אתונו [כבס
 ביין לבשו ובדם ענבים סותה];
 הרואה תאנה בחלום - תורתו משתמרת בקרבו, שנאמר (משלי כז, יח) נוצר תאנה
 יאכל פריה [ושמר אדניו יכבד];
 הרואה רמונים בחלום: זוטרי - פרי עסקיה כרמונא; רברבי - רבי
 עסקיה כרמונא; פלגי (רמונים שנחלקו), אם תלמיד חכם הוא יצפה
 לתורה, שנאמר (שיר השירים ח, ב) [אנהג אביאך אל בית אמי תלמדני] אשקך מיין הרקח מעסיס רמני
 (יין הרקח היינו תורה, מעסיס רמוני - הנמצא מן הרמונים), ואם עם הארץ הוא - יצפה
 למצות, שנאמר (שיר השירים ד, ג) [כחוט השני שפתותיך ומדברך נאווה] כפלח הרמון רקתך [מבעד
 לצמתך]; מאי 'רקתך'? - אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון.
 הרואה זיתים בחלום: זוטרי - פרי ורבי וקאי עסקיה כזיתים,
 והני מילי פרי, אבל אילני - הויין ליה בנים מרובין, שנאמר
 (תהלים קכח, ג) [אשתך כגפן פריה בירכתי ביתך] בניך כשתילי זיתים [סביב לשלחן];
 איכא דאמרי: הרואה זית בחלום - שם טוב יוצא לו, שנאמר (ירמיהו
 יא, טז) זית רענן יפה פרי תואר קרא י"י שמך [לקול המולה גדלה הצית אש עליה ורעו דליותי];
 הרואה שמן זית בחלום - יצפה למאור תורה, שנאמר (שמות כז, כ; ויקרא כד, ב)
 ויקחו אליך שמן זית זך;
 הרואה תמרים בחלום - תמו עונותיו, שנאמר (איכה ד, כב) תם עונך בת ציון [לא
 יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך].
 אמר רב יוסף: הרואה עז בחלום - שנה מתברכת לו; עזים - שנים
 מתברכות לו, שנאמר (משלי כז, כז) ודי חלב עזים ללחמך [ללחם ביתך וחיים לנערותיך];
 הרואה הדס בחלום - נכסיו מצליחין לו (כהדס זה שעליו משולשים זה על זה כמין
 קליעה), ואם אין לו נכסים - ירושה נופלת לו ממקום אחר.
 אמר עולא, ואמרי לה במתניתא תנא: והוא דחזא בכנייהו (על כנס,
 במקומם, במחבר).
 הרואה אתרוג בחלום - הדור הוא לפני קונו, שנאמר (ויקרא כג, ט) [ולקחתם
 לכם ביום הראשון] פרי עץ הדר כפות תמרים [וענף עץ עבת וערבי נחל ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת
 ימים];
 הרואה לולב בחלום - אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים;
 הרואה אווז בחלום - יצפה לחכמה, שנאמר (משלי א, כ) חכמות בחוץ תרונה
 [ברחבות תתן קולה], והבא עליה - הוי ראש ישיבה (שמכריז ומצוה לרבים);
 אמר רב אשי: אני ראיתי וראיתי עליה וסלקית לגדולה (ועל כן נעשיתי
 ראש ישיבה במתא מחסיא).
 הרואה תרנגול בחלום - יצפה לבן זכר; תרנגולים - יצפה לבנים
 זכרים; תרנגולת - יצפה לתרביצה נאה וגילה (תרביצא = גינה; אי נמי בית
 המדרש; תרביצא נאה וגילה נוטריקון של תרנגול).
 הרואה ביצים בחלום - תלויה בקשתו (בספק, כביצים הללו, שהאוכל סתום בם);
 נשתברו (נתגלה האוכל) - נעשית בקשתו; וכן אגוזים, וכן קשואים,
 וכן כל כלי זכוכית, וכן כל הנשברים כאלו;
 הנכנס לכרך - נעשו לו חפציו, שנאמר (תהלים קז, ל) [וישמחו כי ישתקו] וינחם אל
 מחוז חפצם (מחוז היינו כרך, חפצם - סימן הוא להיות חפציו נעשים);
 המגלח ראשו בחלום - סימן יפה לו (סימן גדולה ותפארת היא לו, כמו ויגלח ויחלף
 [שמלתי ויבא אל פרעה] (בראשית מא, טד)); ראשו וזקנו - לו ולכל משפחתו.
 היושב בעריבה (בספינה) קטנה - שם טוב יוצא לו; בעריבה גדולה -
 לו ולכל משפחתו,
 והני מילי דמדליה דלויי (שהולכת בגובה של ים).
 הנפנה בחלום - סימן יפה לו (הנפנה - סימן הוא שסרחונו וגנותו נפרש ויוצא מעליו),
 שנאמר (ישעיהו נא, טד) מהר צועה להפתח [ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו], והני מילי דלא
 קנח (שלא המאס ידיו).
 העולה לגג בחלום - עולה לגדולה; ירד - יורד מגדולתו.
 אביי ורבא דאמרי תרווייהו: כיון שעלה עלה.
 הקורע בגדיו בחלום - קורעים לו גזר דינו.
 העומד ערום בחלום: כבבל - עומד בלא חטא (לפי שחז"ל אין לה זכיות, אלא עון
 יש בשיבתה, וזה עומד ערום בלא אותם עונות); בארץ ישראל - ערום בלא מצות
 (בארץ ישראל, שהרבה מצות תלויות בה, וזה העומד ערום - סימן שהוא ערום ממצותיה).
 הנתפש לסרדיוט - שמירה נעשית לו (הנתפש לסרדיוט - שומרין אותו שלא יברח,
 אלמא סימן שמירה הוא: ששומרים אותו מידי היזק); נתנוהו בקולר - הוסיפו לו
 שמירה על שמירתו, והני מילי בקולר, אבל חבלא בעלמא - לא.

הנכנס לאגם בחלום - נעשה ראש ישיבה (אגם, שיש בו קנים גדולים וקטנים וסמוכים זה לזה - סימן לראש ישיבה, שהגדולים והקטנים מתקבצים יחד קבוץ גדול ובאים לשמוע דרשה מפיו) ; ליער - נעשה ראש לבני כלה (יער - אילנות גדולים ואינם סמוכים זה לזה, אף זה סימן לראש לתלמידי הרב, והוא ראש לבני כלה: שמפרש לתלמידים שמועתם אחר שעמד הרב והם מחזרין על שמועתם, ויש תלמידים שלא יבינו בדברי הרב ככל הצורך - וזה מבינה להם) .

רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע חזו חלמא ; רב פפא דעייל לאגמא - נעשה ראש ישיבה ; רב הונא בריה דרב יהושע, דעייל ליער - נעשה ראש לבני כלה .

איכא דאמרי : תרוייהו לאגמא עיילי, אלא רב פפא - דתלי טבלא (נראה לו שהיה זוג וענבל תלוי בצוארו ומשמיע קול, והוא סימן לראש ישיבה שמשמיע קול לרבים) - נעשה ראש ישיבה ; רב הונא בריה דרב יהושע, דלא תלי טבלא - נעשה ראש לבני כלה .

אמר רב אשי : אנא עיילית לאגמא ותלאי טבלא ונבחי בה נבוחי (קשקשתי בה בקול) .

תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק : המקיז דם בחלום - עונותיו מחולין לו (לפי שהעונות קרויין אדומים, שנאמר אם יאדימו כתולע (ישעיה א, יח), ואומר נכתם עונך (ירמיה ב, כב) וסימן הוא שפורשין ממנו) ;

והתניא 'עונותיו סדורין לו' ?

מאי 'סדורין' ? - סדורין לימחל .

תני תנא קמיה דרב ששת : הרואה נחש בחלום - פרנסתו מזומנת לו (כנחש, שעפר לחמו ומצוי לו בכל מקום) ; נשכו - נכפלה לו ; הרגו (לנחש) - אבדה פרנסתו .

אמר ליה רב ששת : כל שכן שנכפלה פרנסתו (שהרי נתגבר עליו) ; ולא היא : (אלא) רב ששת - הוא דחזא חויא בחלמיה וקטליה (רב ששת דורש להנאתו לפתור חלמו לטובה) .

תני תנא קמיה דרבי יוחנן : כל מיני משקין יפין לחלום חוץ מן היין ; יש שותהו וטוב לו, ויש שותהו ורע לו (לפיכך אין לעמוד על פתרוננו) : יש שותהו וטוב לו, שנאמר (תהלים קד, טו) ויין ישמח לבב אנוש [להצהיל פנים משמן ולחם לבב אנוש יסעד] ; ויש שותהו ורע לו, שנאמר (משלי לא, ו) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש ;

אמר ליה רבי יוחנן לתנא : תני : תלמיד חכם לעולם טוב לו ,

שנאמר (משלי ט, ה) לכו לחמו בלחמי ושתו ביינ מסכתי .

(ברכות נז, ב)

אמר רבי יוחנן : (העומד ממתתו) השכים ונפל פסוק לתוך פיו - הרי זה נבואה קטנה .

תנו רבנן : 'שלשה מלכים הם : הרואה דוד בחלום - יצפה לחסידות ; שלמה - יצפה לחכמה ; אחאב - ידאג מן הפורענות ; שלשה נביאים הם : הרואה ספר מלכים - יצפה לגדולה ; יחזקאל - יצפה לחכמה ; ישעיה - יצפה לנחמה ; ירמיה - ידאג מן הפורענות ; שלשה כתובים גדולים הם : הרואה ספר תהלים - יצפה לחסידות ; משלי - יצפה לחכמה ; איוב - ידאג מן הפורענות ; שלשה כתובים קטנים הם : הרואה שיר השירים בחלום - יצפה לחסידות (שיר השירים כולו יראת שמים וחבת המקום בלב כל ישראל) ; קהלת - יצפה לחכמה ; קינות - ידאג מן הפורענות ;

הרואה מגלת אסתר - נס נעשה לו .
\שלשה חכמים הם : הרואה רבי בחלום - יצפה לחכמה ; רבי אלעזר בן עזריה - יצפה לעשירות ; רבי ישמעאל בן אלישע - ידאג מן הפורענות (רבי ישמעאל בן אלישע - מהרורי המלכות היה, והפשיטו עור קרקפתו בחייו) ; שלשה תלמידי חכמים הם : הרואה בן עזאי בחלום - יצפה לחסידות ; בן זומא - יצפה לחכמה ; אחר - ידאג מן הפורענות ; כל מיני חיות יפות לחלום חוץ מן הפיל והקוף והקפוד (שמשונין במראיהן) (קפוד = חיה שדומה לקוף, ויש לה זנב ארוך, ושמה מרטינ"א [נמיה]) .

והאמר מר : 'הרואה פיל בחלום - פלא נעשה לו' ?

לא קשיא : הא דמסרג (אוכף על גביו, ויש אומרים נתון באפסר), הא דלא מסרג .

כל מיני מתכת יפין לחלום, חוץ ממר (פשו"ר בלע"ז [מכוש]), פסל (דוליר [מעד]), וקרדום; והני מילי דחזנהו בקתייהו (שראיינ למלאכתן לחבל ולהשחית);

כל מיני פירות יפין לחלום, חוץ מפגי תמרה (שלא בשלו כל צרכן). כל מיני ירקות יפין לחלום, חוץ מראשי לפתות. והאמר רב: 'לא איעתרי עד דחזאי ראשי לפתות'?! כי חזא בכנייהו (במחבר; אבל בתלוש - סימן הוא למכות, כדפשו ליה בר הדיא לרבא: קולפי בלעת);

חזא כל מיני צבעונין, יפין לחלום חוץ מן התכלת (תכלת - ירוק הוא, ומי שפניו ירוקים - חולה הוא);

כל מיני עופות יפין לחלום - חוץ מן קריא (יבנ"ץ [ליט]), וקפופא (צואיט"א בלע"ז [כוס]), ויש לה לסתות כלחיי אדם, לפיכך הן מגונים) וקורפראי (טלפ"א [חפרפרת]).

[הגוף הגוף מעין משיבין ומרחיבין סימן]: שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן: גודגדניות (צירתי"ש [סוג דובדבנים]), וכפניות (מין תמרים רעים), ופגי תמרה; שלשה אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהן, אלו הן: רחיצה, וסיכה, ותשמיש;

שלשה מעין העולם הבא, אלו הן: שבת, שמש (חמה זורחת), ותשמיש. תשמיש דמאי? אילימא תשמיש המטה - הא מכחש כחיש? אלא תשמיש נקבים.

שלשה משיבין דעתו של אדם, אלו הן: קול (של מיני זמר, או קול ערב של אשה), ומראה, וריח;

שלשה מרחיבין דעתו של אדם, אלו הן: דירה נאה, ואשה נאה, וכלים נאים.

[חמשה וששה ועשרה סימן]:

חמשה 'אחד מששים' - אלו הן: אש, דבש, ושבת, ושינה, וחלום; אש = אחד מששים לגיהנם; דבש = אחד מששים למן; שבת = אחד מששים לעולם הבא; שינה = אחד מששים למיתה; חלום = אחד מששים לנבואה;

ששה דברים סימן יפה לחולה, אלו הן: עטוש (אשטרנד"ד), זיעה, שלשול, קרי, ושינה, וחלום.

עטוש - דכתיב (איוב מא'), עטישותיו תהל אור [ועיניו כעפעפי שחר]; זיעה - דכתיב (בראשית ג'), בזעת אפיק תאכל לחם [עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב]

שלשול - דכתיב (ישעיהו נא'), מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת [ולא יחסר לחמו] ('מהר צועה' מי שצריך להריק מעיו; הרקת כלי נקראת 'ציעה' שנאמר (ירמיה מח'), ושלחת לו צועים וצעוהו וכליו יריקו - במזאב כתיב)

קרי - דכתיב (ישעיהו נג'), ויה' חפץ דכאו החלי אם תשים אשם נפש [יראה זרע יאריך ימים] וחפץ ה' בידו יצלח;

שינה - דכתיב (איוב ג'), [כי עתה שכבתי ואשקוט] ישנתי אז ינוח לי;

חלום - דכתיב (בחזקיהו) [ישעיהו לח, טז] 'ה' עליהם יחיו ולכל בהן חיי רוח' ותחלימני והחייני;

ששה דברים מרפאין את החולה מחליו, ורפואתו רפואה; אלו הן: כרוב, ותורדין (בלי"ץ [סלק]), וסיסין יבשין (גירסת רש"י: מי סיסין = בשול פוליאול [סיג של נענע]), וקיבה, והרת (וידלייר"א שהשליל בתוכה [רחם של חיה]), ויותרת הכבד (אייבר"ש של בהמה); ויש אומרים אף דגים קטנים; ולא עוד אלא שדגים קטנים מפרין ומברין (לשון בריאות) כל גופו של אדם;

עשרה דברים מחזירין את החולה לחליו, וחליו קשה, אלו הן: האוכל בשר שור, בשר שמן, בשר צלי, בשר צפורים, וביצה צלויה, ותגלחת (אם מגלח), ושחלים, והחלב, והגבינה, והמרחץ; ויש אומרים אף אגוזים, ויש אומרים אף קשואים.

תנא דבי רבי ישמעאל: למה נקרא שמן 'קשואים'? - מפני שהן קשים לגוף כחרכות.

איני! והכתיב (בראשית כה, כג) ויאמר ה' לה שני גוים בבטןך [ושני לאמים ממעך יפרדו ולאם מלאם יאמן ורב יעבד צעיר] אל תקרי 'גוים' אלא 'גיים', ואמר רב יהודה אמר

רב: אלו אנטונינוס ורבי, שלא פסק משלחנם לא צנון ולא חזרת
ולא קשואין, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים'!!
לא קשיא: הא - ברברבי, הא (יפין) - בזוטרי.

תנו רבנן: 'מת בבית - שלום בבית; אכל ושתה בבית - סימן יפה
לבית; נטל כלים מן הבית - סימן דע לבית'.
תרגמא רב פפא במסאנא וסנדלא (סימן יוצאי חוץ הוא: שמוציא אחרים מן הבית): כל
דשקיל שכבא מעלי בר ממסאנא וסנדלא, כל דיהיב שכבא מעלי בר
מעפרא (סימן הוא: שרמז להם קבורה) וחרדלא.

מקום שנעקרה ממנו עבודת גלולים:
תנו רבנן: 'הרואה מרקולים - אומר "ברוך שנתן ארץ אפים
לעובדי רצונו";
מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים - אומר "ברוך שעקר עכו"ם
מארצנו, וכשם שנעקרה ממקום זה - כן תעקר מכל מקומות ישראל,
והשב לב עובדיהם לעבדך" (על פושעי ישראל מתפלל) ובחוצה לארץ אין
צריך לומר 'והשב לב עובדיהם לעבדך' מפני שרובה עובדי
כוכבים. רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף בחוץ לארץ צריך לומר
כן, מפני שעתידים להתגיר, שנאמר (צפניה ג, ט) [כי] אז אהפוך אל עמים שפה
ברולה [לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד].

ד
דרש רב המנונא: הרואה בבל הרשעה - צריך לברך חמש ברכות; ראה
בבל - אומר "ברוך שהחריב בבל הרשעה"; ראה ביתו של נבוכדנצר -
אומר "ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע"; ראה גוב של
אריות או כבשן האש (חפירה שהוסק בה כבשנם של חנניה מישאל ועזריה) - אומר
"ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה"; ראה מרקולים - אומר
"ברוך שנתן ארץ אפים לעובדי רצונו"; ראה מקום שנוטלין ממנו
עפר (מקום יש בבל שאין בהמה יוצאה משם אם אין נותנים עליה עפר מעפר המקום, והוא סימן השמד,
ומקלותיה של בבל היא; וביסוד מהר"ר יצחק ראיתי שנוטלים משם עפר לשיט לבניני המקום, וסוף סוף אותו
מקום אין בו ישוב ולא זרע ולא נטיעה) - אומר "ברוך אומר ועושה, גוזר
ומקיים (שגזר להשמדה - וקיים)".
רבא, כי הוה חזי חמרי דשקלי עפרא - טריף להו ידא על גבייהו
ואמר: "רהוטו צדיקי למעבד רעותא דמריכו".
מר בריה דרבינא, כי הוה מטי לבבל - הוה שקיל עפרא בסודריה
ושדי לברא, לקיים מה שנאמר: (ישעיהו יד, כג) [ושמתי למורש קפד ואגמי מים] וטאטאיה
במטאטא השמד [נאם ה' צבאות];
אמר רב אשי: אנא - הא דרב המנונא לא שמיע לי, אלא מדעתאי
בריכתינהו לכולהו.

(ברכות נח, א)
אמר רבי ירמיה בן אלעזר: נתקללה בבל - נתקללו שכניה (כלומר אוי
לרשע אוי לשכנו); נתקללה שומרון - נתברכו שכניה:
נתקללה בבל נתקללו שכניה, דכתיב (ישעיהו יד, כג) [ושמתי למורש קפוד ואגמי מים
וטאטאיה במטאטא השמד נאם ה' צבאות]; נתקללה שומרון - נתברכו שכניה,
דכתיב (מלכה א, י) [ושמתי שומרון לעי השדה למטעי כרם] [והגת לי אבניה ויסדיה אגלה] ('קאת'
ו'קפוד' - חיות ועופות רעים ומזיקין את השכנים, אבל עי השדה ומטעי כרם שנתקללו בה ערי ישראל - הנאה
היא לשכנים).
ואמר רב המנונא: הרואה אוכלוסי ישראל (חיל גדול של ששים רבוא) -
אומר "ברוך חכם הרזים"; אוכלוסי עכו"ם - אומר "ירמיהו נ, ג) בושא
אמכם [מאד חפרא יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה]".

תנו רבנן [דומה לתוספתא ברכות פ"ו מ"ה]: 'הרואה אוכלוסי ישראל - אומר
"ברוך חכם הרזים" (היודע מה שבלב כל אלו), שאין דעתם דומה זה לזה
ואין פרצופיהן דומים זה לזה;
בן זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית, אמר "ברוך חכם
הרזים, וברוך שבוא כל אלו לשמשני (שהם חורשים וזורעים ואני מוצא מוכן)";
הוא היה אומר "כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול:
חרש, וזרע, וקצר, ועמר, ודש, וזרה, וברר, וטחן, והרקיד,

ולש, ואפה - ואחר כך אכל; ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנין לפני! וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש: גזז, ולבן, ונפץ, וטוה, וארג - ואחר כך מצא בגד ללבוש, ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני! כל אומות שוקדות ובאות לפתח ביתי (עשיר היה, והכל באין אצלו לסחורה) ואני משכים ומוצא כל אלו לפני!

הוא היה אומר: אורח טוב, מהו אומר? - "כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי: כמה בשר הביא לפני, כמה יין הביא לפני, כמה גלוסקאות הביא לפני, וכל מה שטרח - לא טרח אלא בשבילי!", אבל אורח רע מהו אומר? - "מה טורח טרח בעל הבית זה? פת אחת אכלתי, חתיכה אחת אכלתי, כוס אחד שתיתי; כל טורח שטרח בעל הבית זה לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו". על אורח טוב מהו אומר? - (איוב לו, כד) **זכור כי תשגיא פעלו אשר שורדו אנשים**; על אורח רע כתיב (איוב לו, כד) **לכן יראוהו אנשים** [לא יראה כל חכמי לב], (שמואל א י"ב) [ודוד בן איש אפרתי הזה מבית לחם יהודה ושמעו ישי ולו שמנה בנים] **והאיש בימי שאול זקן בא באנשים**.

אמר רבא - ואיתימא רב זביד, ואיתימא רב אושעיא: זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא ודרש באוכלוסא. אמר עולא: נקיטינן: אין אוכלוסא בבבל. תנא: אין אוכלוסא פחותה מששים רבוא.

תנו רבנן: 'הרואה חכמי ישראל - אומר "ברוך שחלק מחכמתו ליראיו"; חכמי אומות העולם - אומר "ברוך שנתן מחכמתו לבריותיו [לבשר ודם]' הרואה מלכי ישראל - אומר "ברוך שחלק מכבודו ליראיו"; מלכי אומות העולם - אומר "ברוך שנתן מכבודו לבריותיו [לבשר ודם]".

אמר רבי יוחנן: לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם, שאם יזכה (לעולם הבא ויראה בכבוד מלך המשיח) - יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם (יבחין כמה יתר כבוד נוטלי שכר מצות יותר ממה שהיה כבוד האומות בעולם הזה).

רב ששת - סגי נהור הוה; הוה קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי מלכא, וקם אזל בהדיהו רב ששת; אשכחיה ההוא מינא, אמר ליה: חצבי לנהרא (הכדין השלמים הולכים לנהר לשאוב מים) - כגני לייא (השבורים להיכן? כלומר: למה הולכים? ואף אתה, שאתה סומא ולא תראהו - להיכן תלך)? אמר ליה: תא חזי דידענא טפי מינך! חלף גונדא (כת) קמייטא, כי קא אושא - אמר ליה ההוא מינא: אתא מלכא! אמר ליה רב ששת: לא קאתי; חלף גונדא תניינא, כי קא אושא - אמר ליה ההוא מינא: השתא קא אתי מלכא! אמר ליה רב ששת: לא קא אתי מלכא; חליף תליתאי; כי קא שתקא - אמר ליה רב ששת: ודאי השתא אתי מלכא! אמר ליה ההוא מינא: מנא לך הא? אמר ליה: דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, דכתיב (מלכים א י"ט, א) **צא ועמדת בהר לפני ה' והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה'** [פסוק יב] **ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה**.

כי אתא מלכא - פתח רב ששת וקא מברך ליה; אמר ליה ההוא מינא: למאן דלא חזית ליה קא מברכת? ומאי הוי עליה דההוא מינא?

איכא דאמרי חבירוהי כחלינהו לעיניה (נקרו לעיניו) [באור] מילול: שמו צבע כחול על עיניו, כאשה, לנוי; כאן ליטנא מעליא נקט], ואיכא דאמרי רב ששת נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות.

רב שילא נגדיה לההוא גברא דבעל גויה; אזל אכל ביה קורצי בי מלכא, אמר: איכא חד גברא ביהודאי דקא דיין דינא בלא הרמנא דמלכא! שדר עליה פריסתקא, כי אתא - אמרי ליה: מה טעמא נגדתיא להאי?

אמר להו: דבא על חמרתא!

אמרי ליה: אית לך סהדי?

אמר להו: אין! אתא אליהו אדמי ליה כאיניש ואסהיד.

אמרי ליה: אי הכי - בר קטלא הוא! אמר להו: אנן מיומא דגלינן מארעין - לית לן רשותא למקטל; אתון - מאי דבעיתון עבידו ביה! עד דמעייני ביה בדינא - פתח רב שילא ואמר: (דברי הימים א כט, יא) לך ה' הגדולה והגבורה [והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש]. אמרי ליה: מאי קאמרת? אמר להו: הכי קאמינא: בריך רחמנא דיהיב מלכותא בארעא כעין מלכותא דרקייעא ויהב לכו שולטנא ורחמי דינא (אוהבים משפט). אמרו: חביבא עליה יקרא דמלכותא כולי האי! יהבי ליה קולפא (מקל לדדות), אמרו ליה: דון דינא! כי הוה נפיק - אמר ליה ההוא גברא: עביד רחמנא ניסא לשקרי הכי?

אמר ליה: רשע! לאו חמרי איקרו, דכתיב (יחזקאל כג, כ) [ותעגבה על פלגשיהם] אשר בשר חמורים בשרם [וזרמת סוסים זרמתם]; חזייה דקאזיל למימרא להו דקרינהו 'חמרי', אמר: האי - רודף הוא, והתורה אמרה 'אם בא להרגך השכם להרגו' (אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים) (שמות כב, א), לפי שבא על עסקי נפשות: שידוע הוא שאם ימצא ותמצאנו חותר - לא תעמיד עצמך מלהציל ממונך, והוא בא לדעת כן שיקום עליך ויהרגך - אמרה תורה השכם אתה והרגהו) - מחייה בקולפא וקטליה; אמר: הואיל ואתעביד לי ניסא בהאי קרא - דרשינא ליה: 'לך ה' הגדולה' - זו מעשה בראשית, וכן הוא אומר (איוב ט, י) עושה גדולות עד אין חקר [ונפלאות עד אין מספר];

'והגבורה' - זו יציאת מצרים, שנאמר (שמות יד, לא) וירא ישראל את היד הגדולה [אשר עשה ה' במצרים ויראו העם את ידוד ויאמינו בה' ובמשה עבדו];

'והתפארת' - זו חמה ולבנה שעמדו לו ליהושע, שנאמר (יהושע י, ג) וידום השמש וירח עמד [עד יקם גוי איביו הלא היא כתובה על ספר הישר ויעמד השמש בחצי השמים ולא אץ לבוא כיום תמים];

'והנצח' - זו מפלתה של רומי [אדום הרשעה], וכן הוא אומר (ישעיהו נ, ג) [פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי ואדרכם באפי וארמסם בחמת] ויז נצחם על בגדי [וכל מלבושי אגאלתי];

'וההוד' - זו מלחמת נחלי ארנון, שנאמר (במדבר כא, יד) על כן יאמר בספר מלחמות ה' את זהב בסופה [ואת הנחלים ארנון];

'כי כל בשמים ובארץ' - זו מלחמת סיסרא, שנאמר (שופטים ה, כ) מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם [נלחמו עם סיסרא];

'לך ה' הממלכה' - זו מלחמת עמלק (דכתיב בה כסא מלכות), וכן הוא אומר (שמות יז, טז) כי יד על כסיה [מלחמנו לה' בעמלק מדר דר] (כלומר: על ידי מלחמה לה' בעמלק - יתעלה כסאו);

'והמתנשא' - זו מלחמת גוג ומגוג, וכן הוא אומר (יחזקאל לח, ג) [ואמרת כה אמר ה' אלקים] הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל (מדכתיב לשון נשיאות משמע: "על אלנך" ... נשיא ראש משך ותובל);

'לכל לראש' - אמר רב חנן בר רבא אמר רבי יוחנן: אפילו ריש גרגיתא (בור; הממונה על החופרין חפירות למלאותן מים כדי להשקות בהן שדותיהן) - מן שמיא מנו ליה (לכל הקם להיות לראש הוא מתנשא, כלומר: שהוא גזר ומעמידו);

במתניתא תנא משמיה דרבי עקיבא: 'לך ה' הגדולה' - זו קריעת ים סוף; 'והגבורה' - זו מכת בכורות; 'והתפארת' - זו מתן תורה; 'והנצח' - זו ירושלים; 'וההוד' - זו בית המקדש.

(ברכות נח, ב)

תנו רבנן: 'הרואה כתי' ישראל כישוכן - אומר "כרוך מצ"ב גבול אלמנה" (כגון בשוב בית שני); כחורבנן - אומר "כרוך ד"ין האמת"; כתי עובדי כוכבים כישוכן - אומר (משלי טו, כה) בית גאים יסח ה' [ויצב גבול אלמנה]; כחורבנן - אומר (תהלים צד, א) אל נקמות ה' אל נקמות הופיע.

עולא ורב חסדא הוו קא אזלי באורחא; כי מטו אפתחא דבי רב חנא בר חנילאי - נגד רב חסדא ואתנח; אמר ליה עולא: אמאי קא מתנחת? והאמר רב 'אנחה שוברת חצי גופו של אדם, שנאמר (יחזקאל כא, יא) ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים [ובמרירות תאנח לעיניהם]', ורבי יוחנן אמר: אף כל גופו של אדם שנאמר (יחזקאל כא, יב) והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה [כי באה] ונמס כל לב [ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים הנה באה ונהיתה נאם ה' אלקים]? אמר ליה: היכי לא אתנח? ביתא דהוו בה שיתין אפייתא

ביממא [ששים נשים אופות ביום] ושיתין אפייתא בליליא, ואפיין לכל מאן דצריך [ואפו לכל מי שצריך], ולא שקל ידא מן כיסא דסבר דילמא אתי עני בר טובים ואדמטו ליה לכיסא קא מכסיף [ולא הרחיק ידו מכיסו שמא יבא עני בן טובים, ועד שיגיע ידו לכיס לתת לו צדקה - יתבייש העני בן הטובים], ותו: הוו פתיחין ליה ארבע בבי לארבע רוחתא דעלמא [ועוד היו פתוחים לו ארבעה פתחים לכל רוחות השמים] וכל דהוה עייל כפיין [וכל מי שנכנס רעב] - נפיק כי שבע [יצא שבע], והוה שדו ליה חטי ושערי בשני בצורת אבראי [והיו מוציאים חטים ושעורים בשנות בצורת לכל מי שהיה רעב] דכל מאן דכסיפא מילתא למשקל ביממא אתי ושקיל בליליא [וכל המתביש לקחת ביום בא ולקח בלילה] - השתא נפל בתלא (שנפל לו ונעשה תל), ולא אתנח? אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: מיום שחבר בית המקדש - נגזרה גזירה על בתיהן של צדיקים שיחרבו, שנאמר (ישעיהו ה, ט) באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדולים וטובים מאין יושב; ואמר רבי יוחנן: עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן לישובן, שנאמר (תהלים קכח, א) שיר המעלות לדוד הבוטחים ביי' כהר ציון [לא ימוט לעולם ישב]: מה הר ציון עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירו לישובו - אף בתיהן של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירן לישובן. חזיה דלא מיישב דעתיה, אמר ליה: דיו לעבד שיהא כרבו (שהרי בית המקדש חרב שהוא ביתו של הקב"ה).

תנו רבנן: 'הרואה קברי ישראל - אומר "ברוך אשר יצר אתכם כדין, וזן אתכם כדין, וכלכל אתכם כדין, ואסף אתכם כדין, ועתיד להקימכם כדין"'; מר בריה דרבינא מסיים בה משמיה דרב נחמן "ויודע מספר כולכם, והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם; ברוך מחיה המתים"; קברי עובדי כוכבים - אומר (ירמיהו נ"ג) בושא אמכם [מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה].

אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את חבריו לאחר שלשים יום - אומר "ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה"; לאחר שנים עשר חדש - אומר "ברוך מחיה המתים"; אמר רב: אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר שנים עשר חדש, שנאמר (תהלים לא, יג) נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד (וסתם כלי - לאחר י"ב חדש משתכח מן הלב, דיאוש בעלים - לאחר י"ב חדש, בפרק 'אלו מציאות' (דף כח): מי שמצא כלי או שום מציאה - חייב להכריז שלש רגלים, ואם נמצא אחר הסוכות - צריך להמתין ולהכריז בפסח ובעצרת ובחג, דהיינו י"ב חדש, ושוב אין צריך להכריז).

רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע הוו קאזלי באורחא; פגעו ביה ברב חנינא בריה דרב איקא, אמרו ליה: בהדי דחזינך בריכינך עלך תרתי: "ברוך אשר חלק מחכמתו ליראיו" (כרב חנינא דחכים טפי), ו"שהחיינו" (דלאחר שלשים יום הוה). אמר להו: אנא נמי, כיון דחזתינכו - חשבתינכו עלואי כשיתין רבוון בית ישראל וברכינא עלייכו תלתא: הנך תרתי, ו"ברוך חכם הרזים". אמרו ליה: חכימת כולי האי? יהבי ביה עינייהו - ושכיב.

אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את הבהקנים (לינטייליו"ש כעדשים [שעורים מנומשים כעדשים]) - אומר "ברוך משנה הבריות". מיתיבי [תוספתא ברכות פ"ו מ"ו]: 'ראה את הכושי (שחור הרבה) ואת הגיחור (אדום הרבה ר"ש בלע"ז) ואת הלוקן (לבן יותר מדאי) ואת הקפץ (בטן גדול; מתוך עוביו נראית קומתו מקופחת; לשון אחר קפח = ארוך הרבה, ופרצופו שמוט ובולט, דמכוער הוי) ואת הננס, ואת הדרניקוס (רודא"ש [שיש לו יבלות הרבה]; לשון אחר: פיו עקום) - אומר "ברוך משנה את הבריות" (דממע' אמן הוה); את הקטע (שנקטעו ידיו; הכא הוא דקטע משמע ידיים הוא, משום דקטני תרתין: 'קטע' ו'חגר'; אבל היכא דקטני 'קטע' לחוד - משמע דרגלים, כדתנן (שבת פ"ו מ"ח; דף סה:) 'קטע יוצא בקב שלו', ואת הסומא, ואת פתויי הראש (ששערו כנמטא: כל שערו דבוק זה בזה; פלטיד"ר בלע"ז), ואת החגר, ואת המוכה שחין, ואת הבהקנים - אומר "ברוך דיין אמת"!!

לא קשיא: הא ממעי אמו, הא בתר דאיתיליד (גירסת רש"י: היכא דאיתרע ליה בתר דאיתיליד: לאחר שנולד נולדו בו); דיקא נמי דקתני דומיא דקטע (וקטע - בתר דאיתיליד הוא) - שמע מינה.
תנו רבנן: 'הרואה פיל, קוף, וקפוף' (עוף שקורין וולטי"ר [עזניה] ויש לו לסתות ולחיים כאדם) - אומר "ברוך משנה את הכריות"; ראה כריות טובות ואילנות טובות - אומר "ברוך שככה לו בעולמו".

על הזיקין [ועל הזועות ועל הרעמים ועל הרוחות ועל הברקים - אומר "ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם"]
מאי 'זיקין'?

אמר שמואל: כוכבא דשביט (כוכב היורד כחץ ברקיע ממקום למקום, וארוך כשבט שהוא יורה, ונראה כמו שפותח רקיע);
ואמר שמואל: נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא, לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו, וגמירי דלא עבר כסלא (כסיל [מזל אוריון - שטיינזלץ]; שאינו מעביר מזל כסיל כשהוא שביט), ואי עבר כסלא - חרב עלמא.
והא קא חזינן דעבר?
זויה - הוא דעבר, ומתחזי כדעבר איהו.

רב הונא בריה דרב יהושע אמר: (מאי 'זיקין'?) - [הרקיע בשם] וילון הוא דמקורע דמגלגל [והקריעים מתכפלים] ומחזי נהורא דרקיעא (ומתחזי רקיע דרך הקריעה כרומח);
רב אשי אמר: כוכבא הוא דעקר מהאי גיסא דכסלא וחזי ליה חבריה מהך גיסא ומיבעית [ונרתע, ומזדעזע] ומחזי כמאן דעבר.

שמואל רמי: כתיב (איוב ט, טז) עושה עש כסיל וכימה [וחדרי תמן] וכתיב (עמוס ח, ח) עושה כימה וכסיל [והפך לבקר צלמות ויום לילה החשיך הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ה' שמו] (דקדמיה ליה כסיל לכימה), הא כיצד (מלמד ששניהן שוין)?
אלמלא חמה של כסיל - לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה, ואלמלא צינה של כימה - לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל (כסיל שולט בימות החמה, להכי אקדמיה קרא; כימה שולט בימות הגשמים ולהכי אקדמיה קרא); וגמירי: אי לאו עוקצא דעקרבא (זנב העקרב; 'עקרב' היינו 'כימה', וממזל 'טלה' הוא) דמנח בנהר דינור (נהר דינור מתשת כחו של עקרב) - כל מאן דהוה טריקא ליה עקרבא לא הוה חיי, והיינו דקאמר ליה רחמנא לאיוב (איוב לח, לא) התקשר מעדנות כימה (קשרים של כימה) או מושכות כסיל תפתח;

מאי 'כימה'?
אמר שמואל: כמאה ככבי (כמאה ככבי יש בין הכוכבים של כימה שהן כחה של כימה);
אמרי לה דמכנפי (מכונסים יחד) אותן שהן כחה של כימה), ואמרי לה דמברין;
מאי 'עש'?

אמר רב יהודה: [כוכב בשם] יותא.
מאי 'יותא'?
אמרי [כוכב] [דקיימא] לה [ב] זנב טלה, ואמרי לה [דקיימא ב] רישא דעגלא (ראשו של עגל, והיינו מזל שור, והוא נמשך אחר מזל טלה, ראש השור סמוך לזנב טלה, שכן הסדר: טלה, שור, תאומים), ומסתברא כמאן דאמר זנב טלה (היינו כוכבים העשויין כזנב),
דכתיב (איוב לח, לב) [התוציא מזרות בעתו] ועיש על בניה תנחם, אלמא (והאי זנב) חסרה ומתחזיא

(ברכות נט, א)
כטרפא דטריף (דבר שהוא חסר וסתמוהו מגופו: שעשאוהו כנוס, ומתחזי כמכה בקורנס; 'טרפא דטריף' = מוכה בהכאות, כמו 'ביצה טרופה'; לשון אחר דמתחזיא כטרפא מטרף: נדבק יחד ועשאו סניפין כמין חיבור), והאי דאזלא בתרה (עיש אחר כימה) - דאמרה לה "הב לי בני (שני כוכבים שלי)", שבשעה שהקב"ה בקש להביא מבול לעולם - נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם, וכשבקש לסתמה - נטל שני כוכבים מעיש וסתמה.

וליהדר לה (לכימה אותן כוכבים עצמן שנטל הימנה)?
אין הבור מתמלא מחוליתו;
אי נמי: אין קטיגור נעשה סניגור.
וליברי לה תרי ככבי אחריני?

(קהלת א, ט) [מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ו] אין כל חדש תחת השמש.
אמר רב נחמן: עתיד הקב"ה להחזירן לה, שנאמר (איוב לח, לב) [התוציא מזרות בעתו] ועיש על בניה תנחם.

ועל הזועות:

מאי 'זועות'?

אמר רב קטינא: גוהא (בלשונם קורין רעידת הארץ 'גוהא').
רב קטינא הוה קאזיל באורחא; כי מטא אפתחא דבי אובא טמיא (בעל אוב של עצמות: שנעשה כשוף בעצמות המת. 'טמיא' = עצמות, ודומה לו במסכת כלים 'בית מלא טמיא', ופירש רב האי: מלא טמיא = בית שהוא מלא עצמות, והביא ראיה על זה מבראשית רבה, דקתני 'אדרינוס שחיק טמיא' דהיינו 'שחיק עצמות'; ואין לפרש 'אוב טמא' שאין זה הלשון) - גנח גוהא (ותגעש ותרעש [תהלים יח, ח], כלומר: נזדעזעת הארץ מאד מאד; 'גנח גוהא' - חדא מילתא, היא וכן הלשון), אמר: "מי ידע אובא טמיא האי גוהא מהו"? רמא ליה קלא: "קטינא! קטינא! אמאי לא ידענא: בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם - מוריד שתי דמעות לים הגדול, וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו, והיינו גוהא! אמר רב קטינא: אובא טמיא - כדיב [כַּיִב] הוא, ומיליה כדיבין.
אי הכי, גוהא גוהא מיבעי ליה (שני פעמים היה לו להזדעזע, כנגד שתי דמעות)? ולא היא: גוהא גוהא עביד, והאי דלא אודי ליה - כי היכי דלא ליטעי כולי עלמא אבתריה;
ורב קטינא ידיה אמר: סופק כפיו (ומאותו קול מזדעזעת הארץ), (שמצינו שכפיו סופק): שנאמר (יחזקאל כא, כב) וגם אני אכה כפי אל כפי והניחותי חמתי [אני ה' דברתי].
רבי נתן אומר: אנחה מתאנח (ומאותה אנחה מרעיד הקרקע; ומצינו שמתאנח), שנאמר (יחזקאל ה, יג) [וכלה אפי] והנחותי חמתי בם והנחמתי [וידעו כי אני ה' דברתי בקנאתי בכלותי חמתי בם] (כביכול כאדם שיש לו חימה ומתאנח ומתנחם דעתו, ועושה לו נחת רוח; והנחמתי = אנחם על הרעה שעשיתי להם); ורבנן אמרי: בועט ברקיע, שנאמר (ירמיהו כה, ל) [ואתה תנבא אליהם את כל הדברים האלה ואמרת אליהם ה' ממרום ישא וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו] הידד כדורכים יענה אל כל יושבי הארץ (שדורך ובוטט ברקיע).
רב אחא בר יעקב אמר: דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד, שנאמר (ישעיהו סו, א) כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי [אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי] (והארץ הדום רגלי כגון שדחה תחת כסא הכבוד ומגיע בעוטו עד לארץ, שהיא הדום רגליו).

ועל הרעמים:

מאי 'רעמים'?

אמר שמואל: ענני בגלגלא (עננים מתחופפין ומתחככין ונשמע הקול; לשון אחר: העננים פוגעין בגלגל ומתגלגלות עם הגלגל בעל כרחם, ואותו הקול היינו רעמים), שנאמר (תהלים עז, ט) קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ; ורבנן אמרי ענני דשפכי מיא להדי, שנאמר (ירמיהו יג, י; ירמיהו נא טז) לקול תתו המון מים בשמים [ויעל נשאים מקצה ה]ארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאצרתיו;
רב אחא בר יעקב אמר: ברקא תקיפא (ברקים של אש), דבריק בעננא ומתבר גזיזי דברזא (ואותו הקול היינו רעמים; 'גזיז' = גלזי"ש: חתיכות של ברד).
רב אשי אמר: ענני חלחולי מחלחלי [העננים חלולים] ואתי זיקא [ובא רוח] ומנשב אפומיהו [על פי חחלי העננים, כמו רוח הנושף על פי חלילים] (- והיינו רעמים), ודמי כזיקא על פום דני [דומה לרוח על פי חביות או כדים שעושה קולות].
ומסתברא כרב אחא בר יעקב, דבריק ברקא [שבורק ברק] ומנהמי ענני (הומות העננים) - ואתי מטרא.

ועל הרוחות:

מאי 'רוחות'?

אמר אביי: זעפא (סופטורבי"ל [נחשול]).
ואמר אביי: גמירי דזעפא בליליא לא הוי.
והא קא חזינן דהוי?
ההוא - דאתחולי ביממא.
ואמר אביי: גמירי דזעפא - תרתי שעי לא קאי, לקיים מה שנאמר (נחום א, ט) [מה תחשבון אל ה' כלה הוא עשה] לא תקום פעמים צרה.
והא קא חזינן?
דקאי דמפסיק ביני ביני.

ועל הברקים אומר ברוך שכתו וגבורתו מלא עולם:
מאי 'ברקים'?

אמר רבא: ברקא (אישלחיר"א לשון מבריק נהר).
ואמר רבא: ברקא יחידאה (שלא הבריק אלא פעם אחד), וברקא חיורא,
וברקא ירוקתא, וענני דסלקן בקרן מערבית ואתיין מקרן דרומית,
ותרתי ענני דסלקן חדא לאפי חברתה (ששני עננים פוגעים זה את זה) - כולהו
קשיין (שאינם של ברכה);
למאי נפקא מינה?
למבעי רחמי;

והני מילי בליליא, אבל בצפרא - לית בהו מששא.
אמר רבי שמואל בר יצחק: הני ענני דצפרא - לית בהו מששא,
דכתיב (הושע 1,1) [מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה] וחסדכם כענן בקר [וכטל משכים הלך] (ענן
בקר לא קבוע).
אמר ליה רב פפא לאביי: הא אמרי אינשי 'כד מפתח בבי מיטרא (אם
כשתפתח דלתיך בבקר ירד לך מטר) בר חמרא (- לך אני אומר, חמור ההולך ממקום למקום להביא
תבואה) מוך שקיך וגני' (כפול שקך תחתך ותישן עליו' ולא תלך אנה ואנה להביא תבואה'
לפי שיהיו החטים בזול בשביל הגשם)?
לא קשיא: הא דקטר בעיבא (נתקשרו השמים בעב עבה, אז טוב כי ירד גשם רב), הא
דקטר בענני (ענן קלוש, הוא 'ענן בקר' שאין בו ממש).

אמר רבי אלכסנדר אמר רבי יהושע בן לוי: לא נבראו רעמים אלא
לפשוט עקמומית שבלב, שנאמר (קהלת ג,1) [ידעתי כי כל אשר יעשה האלקים הוא יהיה לעולם
עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע] והאלהים עשה שייראו מלפניו;
ואמר רבי אלכסנדר אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה את הקשת
בענן - צריך שיפול על פניו (לפי שהוא מראה כבוד ה') שנאמר (יחזקאל א,כח)
כמראה הקשת אשר יהיה בענן [כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה'] ואראה ואפל על פני
[ואשמע קול מדבר];
לייטי עלה במערבא משום דמחזי כמאן דסגיד לקשתא; אבל ברוכי
ודאי מברך.
מאי מברך?

"ברוך זוכר הברית".
במתניתא תנא: רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר:
"נאמן בבריתו וקיים במאמרו".
אמר רב פפא: הלכך נימרינהו לתרוייהו: "ברוך זוכר הברית
ונאמן בבריתו וקיים במאמרו".

על ההרים ועל הגבעות:
אטו כל הני דאמרן עד השתא לאו מעשה בראשית נינהו? והכתיב
(תהלים קלח,1) [מעלה נשאים מקצה הארץ] ברקים למטר עשה [מוצא רוח מאוצרותיו]?
אמר אביי: כרוך ותני (בכולהו "ברוך עושה בראשית" ו"ברוך שכתו מלא עולם": כרוך ותני
לכולהו בחדא בבא, ועל כולם שתי ברכות הללו);
רבא אמר: התם [על הברקים והרעמים] מברך תרתי: "ברוך שכתו מלא
עולם" ו"עושה מעשה בראשית"; הכא [על ההרים והגבעות] - "עושה
מעשה בראשית" איכא, "שכתו מלא עולם" ליכא (על ההרים לא מצי לברוכי
"מלא עולם", שאינם במקום אחד, אלא כל אחד ואחד במקומו).

אמר רבי יהושע בן לוי: הרואה רקיע בטהרתה - אומר "ברוך עושה
בראשית" (שכן היתה ברייתו, ואחר כך כסוהו עננים).
אימתי?
אמר אביי: כי אתא מטרא כולי ליליא ובצפרא אתא אסתנא (רוח צפונית)
ומגליא להו לשמיא.
ופליגי דרפרם בר פפא אמר רב חסדא, דאמר רפרם בר פפא אמר רב
חסדא: מיום שחורב בית המקדש - לא נראית רקיע בטהרתה, שנאמר
(ישעיהו ג,1) אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם.

(ברכות נט, ב)

תנו רבנן: 'הרואה חמה בתקופתה' (מקום שהיא חוזרת שם לתחלת היקפה - היא שעת תליית המאורות, ומאז התחילה להקיף ולשמש), לבנה בגבורתה, וכוכבים במסילותם, ומזלות כסדרן - אומר "ברוך עושה בראשית"; ואימת הוי? (א'חמה בתקופתה' קאי);

אמר אביי כל כ"ח שנין (של תקופת ניסן), והדר מחזור, ונפלה תקופת ניסן בשבתאי (שבסוף כ"ח כשחזר מחזור גדול של חמה להיות תקופה נופלת בשעת תליית המאורות בשבתאי - היא שעה תחלת ליל רביעי), באורתא דתלת נגהי ארבע (שהעריב שמשו של שלישי בשבת ויתחיל ליל רביעי; נגהי = ליל, כדאמר בפסחים בשמעתא קמייטא (ג' ד' א) 'דאיכא דוכתא דקרו ליליא נגהי'.

שבתאי = שם שעה ראשונה של ליל רביעי, שבאותה שעה נתלו מאורות, ושבע שעות הן, וחזרות חלילה שצ"ס חנכ"ל: תמצא בהקף סדרן של עולם סימני שעות תחלת הלילות: כצנ"ש חל"ס: מוצאי שבת - כוכב; תחלת ליל שני - צדק; תחלת ליל שלישי - נוגה; תחלת ליל רביעי - שבתאי; תחלת ליל חמישי - חמה; תחלת ליל ששי - לבנה; תחלת ליל שבת - מאדים; וסדר תחלת הימים כעלות השחר חל"ס כצנ"ש, ותקופה מושכת מחברתה שבע שעות ומחצה, כלומר: מתאחרת אחר היום והשעה שנפלה בה חברתה שבע שעות ומחצה, הרי שלשים שעות לארבע תקופות, הרי יום ורביע לשנה לארבע שנים - חמשה ימים; למדת שאין תקופה נופלת בתחלת הלילה אלא לסוף ארבע שנים, שהוא מחזור קטן, ושבעה מחזורים קטנים למחזור גדול, וסימנין דב"ז הגא"ו; הרי שאינה באה לתחלת ליל רביעי אלא מכ"ח שנים לכ"ח שנים; בראש כל מחזור קטן באה לתחלת הלילה, ובראש מחזור הגדול באה לתקופה הראשונה, שהוא תחלת ליל רביעי) [ליתר הסבר ראה שטיינזלץ].

רבי יהודה אומר: הרואה הים [הגדול] - אומר "ברוך שעשה את הים הגדול", בזמן שרואהו לפרקים: 'לפרקים' - עד כמה?

אמר רמי בר אבא אמר רבי יצחק: עד שלשים יום.

ואמר רמי בר אבא אמר רבי יצחק: הרואה פרת אגשורא דכבל - אומר "ברוך עושה בראשית" (קיים להו שלא נשתנה פרת מהלכו על ידי אדם משם ולמעלה, אבל משם ולמטה - הסיבוהו בני אדם דרך אחרת); והאידנא דשנייה פרסאי (מלמעלה לגשר) - (אין מברך עליו "עושה בראשית" אלא) מבי שבור ולעיל; רב יוסף אמר: מאיהי דקירא (שם מחוז שהוא על הפרת) ולעיל.

ואמר רמי בר אבא: הרואה דגלת אגשורא דשביסתנא - אומר "ברוך עושה בראשית".

מאי 'חדקל'? אמר רב אשי: שמימיו חדין וקלין (חריפין וקלין לשקול במאזנים וטובים לשמות, שאין מכבידין את הגוף);

מאי 'פרת'? שמימיו פרין ורביין.

ואמר רבא: האי דחריפי בני מחוזא - משום דשתו מיא דדגלת; האי דגיחורי - משום דמשמשי ביממא (לפיכך בניהן אדומין כאדומית היום; ור"ש בלע"ז), והאי דניידי עינייהו (עיניהם נדים ונעים) - משום דדיירו בבית אפל.

על הגשמים כו':

ועל הגשמים, "הטוב והמטיב" מברך? והאמר רבי אבהו, ואמרי לה במתניתא תנא: מאימתי מברכין על הגשמים? - משיצא חתן לקראת כלה (שהמים קבוצין על הארץ, וכשהטפה נופלת עליהן - טפה תחתונה בולטת לקראתה); מאי מברכין? - אמר רב יהודה: "מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו", ורבי יוחנן מסיים בה הכי: "אילו פיננו מלא שירה כים" וכו' "אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו" עד "תשתחוה, בא"י רוב ההודאות"!

רוב ההודאות ולא כל ההודאות?

אמר רבא: אימא האל ההודאות.

אמר רב פפא: הלכך נימרינהו לתרוייהו: רוב ההודאות והאל ההודאות

ואלא קשיא?

לא קשיא: הא דשמע משמע (שבשרוהו לאמר ירדו גשמים בלילה אומר הטוב והמטיב) הא דחזא מחזי.

דשמע משמע היינו 'בשורות טובות', ותנן 'על בשורות טובות אומר "ברוך הטוב והמטיב"!'

אלא אידי ואידי דחזי מחזי, ולא קשיא: הא דאתא פורתא ("מודים אנחנו לך"), הא דאתא טובא ("הטוב והמטיב").

ואיבעית אימא: הא והא דאתא טובא, ולא קשיא: הא דאית ליה ארעא ("הטוב והמטיב", שהטיב לו) הא דלית ליה ארעא.

אית ליה ארעא - "הטוב והמטיב" מברך? והא <תנן> [תניא] 'בנה בית חדש וקנה כלים חדשים' (שכולו שלו) - אומר "ברוך שהחיינו והגיענו לזמן הזה", שלו ושל אחרים - אומר "הטוב והמטיב"?! לא קשיא: הא דאית ליה שותפות, הא דלית ליה שותפות (ולא גרטינן 'אלא הא והא דאית ליה ארעא', והכי פירושו: תירוצא דשנינן קאי בדוכתיה: "מודים אנחנו לך" - בדלית ליה ארעא, "הטוב והמטיב" - בדאית ליה, ודקא קשיא לך 'בנה בית חדש אומר "שהחיינו" - לא קשיא: ההוא דבנה בית חדש = שאין לו שותפות בה, ועליה מברך "שהחיינו", אבל גשמים בדאית ליה ארעא - טובה 'שיש לו שותפות בה' היא, שהרי כל מי שיש לו קרקע שותף עמו בטובה זו); והתניא (בניחותא): 'קצרו של דבר' (כלומר: כללו של דבר): על שלו הוא אומר "ברוך שהחיינו וקיימנו"; על שלו ועל של חבירו - אומר "ברוך הטוב והמטיב". וכל היכא דלית לאחריןא בהדיה לא מברך "הטוב והמטיב"? והתניא: 'אמרו ליה "ילדה אשתו זכר" - אומר "ברוך הטוב והמטיב"?'

התם נמי דאיכא אשתו בהדיה, דניחא לה בזכר. תא שמע: 'מת אביו והוא יורשו בתחלה אומר "ברוך דיין האמת" ולבסוף הוא אומר "ברוך הטוב והמטיב" (על בשורות הירושה: שנשארה לו ירושה מאביו, שכן בשורהו מת אביו, ויורשו, כלומר: הניח נכסים)!' התם נמי דאיכא אחי דקא ירתי בהדיה. תא שמע: 'שינוי יין' (שתה יין בסעודה והביאו לו יין אחר טוב מן הראשון) - אין צריך לברך; 'שינוי מקום' (יצא מכאן והלך לבית אחר והביאו לו יין) - צריך לברך ("בורא פרי הגפן"), ואמר רבי יוסף בר אבא אמר רבי יוחנן: אף על פי שאמרו שינוי יין אינו צריך לברך, אבל אומר "ברוך הטוב והמטיב"!

התם נמי דאיכא בני חבורה דשתו בהדיה.

בנה בית חדש וקנה כלים חדשים [אומר "ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה"]:

אמר רב הונא: לא שנו אלא שאין לו כיוצא בהן, אבל יש לו כיוצא בהן - אינו צריך לברך; ורבי יוחנן אמר: 'אפילו יש לו כיוצא בהן (מירושה) - (הואיל ולענין קניה חדש היא אצלו) צריך לברך'

(ברכות ס, א)

מכלל דכי קנה וחזר וקנה - דברי הכל אין צריך לברך (דהא רבי יוחנן לא אמר 'צריך לברך' אלא משום דלענין קנייה חדש הוא). ואיכא דאמרי:

אמר רב הונא: לא שנו אלא שלא קנה וחזר וקנה, אבל קנה וחזר וקנה - אין צריך לברך, ורבי יוחנן אמר: אפילו קנה וחזר וקנה - צריך לברך, מכלל דכי יש לו וקנה - דברי הכל צריך לברך (דהא רב הונא לא אמר 'אין צריך לברך' אלא דקנה וחזר וקנה, דליכא חדוש כלל, אבל יש לו וקנה - דאיכא חדוש - מודה הוא דצריך);

מיתיבי: 'בנה בית חדש ואין לו כיוצא בו, קנה כלים חדשים ואין לו כיוצא בהם - צריך לברך; יש לו כיוצא בהם - אין צריך לברך, דברי רבי מאיר; רבי יהודה אומר: בין כך ובין כך (בין שיש לו בין שאין לו, הואיל ולא קנה הראשונים ועכשיו קנה) צריך לברך'; בשלמא ללישנא קמא, רב הונא כרבי מאיר ורבי יוחנן כרבי יהודה, אלא ללישנא בתרא, בשלמא רב הונא - כרבי יהודה, אלא רבי יוחנן דאמר כמאן? לא כרבי מאיר ולא כרבי יהודה (דאפילו רבי יהודה לא פליג אלא ביש לו וקנה, אבל בקנה וחזר וקנה לא)?!

אמר לך רבי יוחנן: הוא הדין דלרבי יהודה קנה וחזר וקנה נמי צריך לברך, והא דקא מיפלגי ב'יש לו וקנה' - להודיעך כחו דרבי מאיר: דאפילו קנה ויש לו - אין צריך לברך, וכל שכן קנה וחזר וקנה דאין צריך לברך. וליפלגו בקנה וחזר וקנה דאין צריך לברך להודיעך כחו דרבי יהודה?

כח דהתירא עדיף ליה.

מברך על הרעה [מברך על הרעה מעין על הטובה]: היכי דמי?

כגון דשקל בדקא בארעיה, אף על גב דטבא היא לדידיה - דמסקא ארעא שירטון (לימ"ץ [כנראה טעות סופר וצ"ל לימו"ן = בוך - אוצר לועזי רש"י] מחמת המים, והוה ליה לזבל) ושבתא - השתא מיהא רעה היא (שמחבלת תבואה של שנה זו, ומברך "ברוך דיין האמת").

ועל הטובה [מעין על הרעה (יברך "הטוב והמטיב")]:
היכי דמי (גירסת רש"י: מאי היא)?

כגון דאשכח מציאה: אף על גב דרעה היא לדידיה: דאי שמע בה מלכא שקיל לה מיניה - השתא מיהא טובה היא.

[והצועק לשעבר - הרי זו תפלת שוא; כיצד? -]
היתה אשתו מעוברת, ואמר "יהי רצון שתלד [אשתי זכר] - הרי זו תפלת שוא:
ולא מהני רחמי.

מתיב רב יוסף: (בראשית ל, כא) ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה; מאי 'ואחר' - אמר רב: לאחר שדנה לאה דין בעצמה ואמרה: י"ב שבטים עתידין לצאת מיעקב; ששה יצאו ממני וארבעה מן השפחות - הרי עשרה; אם זה זכר - לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות; מיד נהפכה לבת, שנאמר 'ותקרא את שמה דינה'!!
אין מזכירין מעשה נסים;

ואיבעית אימא: מעשה דלאה - בתוך ארבעים יום הוה, כדתניא: 'שלשה ימים הראשונים - יבקש אדם רחמים שלא יסריח (הזרע, אלא יקלוט ויהיה ולד ולאחר שלשה ימים אם לא קלט כבר הסריח ואין תפלה מועלת); משלשה ועד ארבעים - יבקש רחמים שיהא זכר; מארבעים יום ועד שלשה חדשים - יבקש רחמים שלא יהא סנדל (שלא תתעבר אשתו ולד אחר ויהיה פוחת צורתו של ראשון ודומה לדג של ים ששמו 'סנדל'; הכי אמרינן במסכת נדה (דף כה): סנדל דומה לסנדל של ים, ומתחלתו ולד היה אלא שנרצף משל לאדם שסטר את חבירו והחזיר צורתו לאחריו); משלשה חדשים ועד ששה - יבקש רחמים שלא יהא נפל; מששה ועד תשעה - יבקש רחמים שיצא בשלום';

ומי מהני רחמי (ומי מהני תפלה לזכר אפילו בתוך ארבעים יום? והלא הדבר תלוי בהזרעה תחלה)? והאמר רב יצחק בריה דרב אמר: איש מזריע תחלה - יולדת נקבה, אשה מזרעת תחלה - יולדת זכר, שנאמר (ויקרא יב, ב) [דבר אל בני ישראל לאמר] אשה כי תזריע וילדה זכר [וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא]?
הכא במאי עסקינן? - (הכי גרסינן: משכחת לה דמהניא) כגון שהזריעו שניהם בבת אחת.

היה בא בדרך [ושמע קול צוחה בעיר, ואומר "יהי רצון שלא תהא בתוך ביתי" - הרי זו תפלת שוא]:

תנו רבנן: 'מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר, אמר: "מובטח אני שאין זה בתוך ביתי", ועליו הכתוב אומר (תהלים קיב, ז) משמועה רעה לא יירא נכון לבו בטוח בה'

אמר רבא: כל היכי דדרשת להאי קרא, מרישיה לסיפיה מדריש, מסיפיה לרישיה מדריש (מדריש לחדא משמעו):

מרישיה לסיפיה מדריש: משמועה רעה לא יירא, מה טעם? - נכון לבו בטוח בה';

מסיפיה לרישיה מדריש: (מי ש) נכון לבו בטוח בה' - משמועה רעה לא יירא.

ההוא תלמידא דהוה קא אזיל בתריה דרבי ישמעאל ברבי יוסי בשוקא דציון, חזייה דקא מפחיד, אמר ליה: חטאה את, דכתיב (ישעיהו

לג, טז) פחדו בציון חטאים [אחזה רעדה חנפים מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם]!

אמר ליה: והכתיב (משלי כח, יד) אשרי אדם מפחד תמיד [ומקשה לבו יפול ברעה]!

אמר ליה: ההוא - בדברי תורה כתיב (שמא תשתכח ממנו, שמתוך כך הוא מחזיר לשנותם תמיד).

יהודה בר נתן הוה שקיל ואזיל בתריה דרב המנונא; אתנח, אמר ליה: יסורים בעי ההוא גברא לאתויי אנפשיה, דכתיב (איוב ג, כה) כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגורתי יבא לי פחד פחדתי.

והא כתיב (משלי כח, יד) אשרי אדם מפחד תמיד [ומקשה לבו יפול ברעה]?

ההוא - בדברי תורה כתיב.

הנכנס לכרך [מתפלל שתיים: אחת בכניסתו ואחת ביציאתו; בן עזאי אומר: ארבע, שתיים בכניסתו ושתיים ביציאתו: נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד]: תנו רבנן: 'בכניסתו מהו אומר?' - 'יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום'; נכנס - אומר: 'מודה אני לפניך ה' אלהי שהכנסתני לכרך זה לשלום';

בקש לצאת - אומר 'יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתוציאני מכרך זה לשלום'; יצא - אומר 'מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום, וכשם שהוצאתני לשלום - כך תוליכני לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך'. (בן עזאי אמר דאמר שתיים בכניסתו ושתיים ביציאתו).

אמר רב מתנא: לא שנא אלא בכרך שאין דנין והורגין בו, אבל בכרך שדנין והורגין בו - לית לן בה (יזהר בעצמו שלא יפגע, או אם פגע כבר - אל יכנס במקום סכנה).

איכא דאמרי אמר רב מתנא: אפילו בכרך שדנין והורגין בו - זימנין דלא מתרמי ליה אינש דיליף ליה זכותא.

תנו רבנן: 'הנכנס לבית המרחץ - אומר "יהי רצון מלפניך יי' אלהי שתצילני מזה ומכיוצא בו, ואל יאדע כי דבר קלקלה ועון, ואם יאדע כי דבר קלקלה ועון - תהא מיתתי כפרה לכל עונותי"'. אמר אביי: לא לימא אינש הכי, דלא לפתח פומיה לשטן, דאמר ריש לקיש, וכן תנא משמיה דרבי יוסי: לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן.

אמר רב יוסף: מאי קראה? - דכתיב (ישעיהו א, ט) [לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד] כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו; מאי אהדר להו נביא? - שמעו דבר יי' קציני סדום [האזינו תורת אלקינו עם עמרה].

כי נפיק מאי אומר? אמר רב אחא: "מודה אני לפניך יי' אלהי שהצלתני מן האור". רבי אבהו על לבי בני (בית המרחץ), אפחית בי בני מתותיה (חפירה שהמים נופלים לתוכה ובני אדם רוחצים על גבי תקרה שעל גבה); אתרחיש ליה ניסא: קם על עמודא, שזיב מאה וחד גברי בחד אבריה (בזרועו החזיק אחד או שנים וזה בזה החזיקו עד מאה ואחד); אמר: היינו דרב אחא (דבעי אודויי "שהוצאתני לשלום"), דאמר רב אחא: הנכנס להקיז דם - אומר "יהי רצון מלפניך יי' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני, כי אל רופא נאמן אתה, ורפואתך אמת", לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאות (כלומר: לא היה להם לעסוק ברפואות אלא לבקש רחמים) אלא שנהגו. אמר אביי: לא לימא אינש הכי, דתני דבי רבי ישמעאל: (שמות כא, יט) [אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקא המכה רק שבתו יתן] ולפא' ילפא - מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות'.

כי קאי מאי אומר? אמר רב אחא: "ברוך רופא חנם".

(ברכות ס, ב) הנכנס לבית הכסא אומר (אל המלאכים המלוים אותו הוא אומר, שנאמר כי מלאכיו יצוה לך (תהלים צא, יא)) "התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון, תנו כבוד לאלהי ישראל, הרפו ממני עד שאכנס ואעשה רצוני ואבא אליכם". אמר אביי: לא לימא אינש הכי דלמא שבקי ליה ואזלי, אלא לימא "שמרוני שמרוני, עזרוני עזרוני, סמכוני סמכוני, המתינו לי המתינו לי עד שאכנס ואצא, שכן דרכן של בני אדם"; כי נפיק - אומר "ברוך אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חללים חללים; גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח אחד מהם (מן החללים, כגון: הלב או הכרס או המעים) או אם יסתם אחד מהם (מן הנקבים הפתוחים, כגון: הפה או החוטם או פי הטבעת; "יפתח" קאי אחללים, "יסתם" קאי אנקבים) אי אפשר לעמוד לפניך";

מאי חתים?

אמר רב: רופא חולים

אמר שמואל: קא שוינהו אבא לכולי עלמא קצירי (חולים) ! אלא

"רופא כל בשר" (כנגד היציאה, שהיא רפואת כל הגוף);

רב ששת אמר: "מפליא לעשות" (כנגד שהגוף חלול כמו נאד, והנאד הזה - אם יש בו נקב - אין הרוח עומד בתוכו, והקב"ה ברא את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים הרבה, ואף על פי כן הרוח בתוכו כל ימי חייו, וזו היא פליאה וחכמה);

אמר רב פפא: הלכך נמרינהו לתרוייהו: "רופא כל בשר ומפליא לעשות".

הנכנס לישן על מטתו - אומר מ"שמע ישראל" עד "והיה אם שמוע", ואומר "ברוך המפיל חבלי שינה על עיני ותנומה על עפעפי ומאיר לאישון בת עין; יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתשכיבני לשלום ותן חלקי בתורתך ותרגילני לידי מצוה ואל תרגילני לידי עבירה, ואל תביאני לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון; וישלוט בי יצר טוב ואל ישלוט בי יצר הרע, ותצילני מפגע רע ומחללים רעים ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים, ותהא מטתי שלמה לפניך (שלא יהא פסול ורשע בזרעי) והאר עיני פן אישן המות, ברוך אתה ה' המאיר לעולם כולו בכבודו";

כי מתער - אומר "אלהי נשמה שנתת בי טהורה; אתה יצרתה בי, אתה נפתחתה בי, ואתה משמרה בקרבי, ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא; כל זמן שהנשמה בקרבי - מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי, רבון כל העולמים אדון כל הנשמות; ברוך אתה ה' המחזיר נשמות לפגרים מתים".

כי שמע קול תרנגולא - לימא: "ברוך אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה"; (שכוי = תרנגול, דאיכא דוכתא דקרו לתרנגול 'שכוי', כדאמרינן בראש השנה (דף כו.))

כי פתח עיניה - לימא "ברוך פוקח עורים";

כי תריץ ויתיב - לימא "ברוך מתיר אסורים";

כי לביש - לימא "ברוך מלביש ערומים";

כי זקיף - לימא "ברוך זוקף כפופים";

כי נחית לארעא - לימא "ברוך רוקע הארץ על המים";

כי מסגי - לימא "ברוך המכין מצעדי גבר";

כי סיים מסאניה - לימא "ברוך שעשה לי כל צרכי";

כי אסר המייניה - לימא "ברוך אוזר ישראל בגבורה";

כי פריס סודרא על רישיה - לימא "ברוך עוטר ישראל בתפארה";

כי מעטף בציצית - לימא "ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית";

כי מנח תפילין אדרעיה - לימא "ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין";

ארישיה - לימא "ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין";

כי משי ידיה - לימא "ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים";

כי משי אפיה - לימא "ברוך המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי, ויהי רצון מלפניך ה' אלהי שתרגילני בתורתך ודבקני במצותיך ואל תביאני לא לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון, וכוף את יצרי להשתעבד לך, ורחקני מאדם רע ומחבר רע, ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב בעולמך, ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי, ותגמלני חסדים טובים; ברוך אתה ה' גומל חסדים טובים לעמו ישראל".

חייב אדם לברך [על הרעה כשם שמברך על הטובה, שנאמר (דברים ו, ח) ואהבת אתה' אלהיך בכל לבבך [ובכל נפשך ובכל מאודך]]:

מאי 'חייב לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה'? : אילימא כשם שמברך על הטובה "הטוב והמטיב" כך מברך על הרעה "הטוב

והמטיב", והתנן 'על כשורות טובות אומר "הטוב והמטיב", על כשורות רעות אומר "כרוך דין האמת"!!' אמר רבא: לא נצרכה אלא לקבולינהו בשמחה (לברך על מדת פורענות בלבב שלם); אמר רב אחא משום רבי לוי: מאי קרא? - (תהלים קא, א) [לדוד מזמור] חסד ומשפט אשירה לך ה' אזמרה: אם חסד אשירה, ואם משפט אשירה; רבי שמואל בר נחמני אמר מהכא: (תהלים נ"ב) 'בה' אהלל דבר באלהים אהלל דבר: 'בה' אהלל דבר' - זו מדה טובה, 'באלהים אהלל דבר' ('אלהים' לשון דין, כמו עד האלהים יבא דבר שניהם) (שמות כ"ח) - זו מדת פורענות. רבי תנחום אמר מהכא: (תהלים קס"ג, ג) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא, (תהלים קס"ג, ג) אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני צרה ויגון אמצא (תהלים קס"ד, ד) ובשם ה' אקרא [אנה ה' מלטה נפשי]; ורבנן אמרי מהכא: (איוב א, כא) [ויאמר ערם יצתי מבטן אמי וערם אשוב שמה] ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך.

אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר, וכן תנא משמיה דרבי עקיבא: לעולם יהא אדם רגיל לומר "כל דעביד רחמנא - לטב עביד", כי הא דרבי עקיבא, דהוה קאזיל באורחא; מטא להאי מתא, בעא אושפיזא - לא יהבי ליה, אמר "כל דעביד רחמנא - לטב", אזל ובת בדברא (ולן בשדה), והוה בהדיה תרנגולא (להקיצו משנתו) וחמרא ושרגא; אתא זיקא - כבייה לשרגא; אתא שונרא - אכליה לתרנגולא; אתא אריה - אכליה לחמרא; אמר "כל דעביד רחמנא - לטב"! ביה בלייא אתא גייסא, שבייה למתא, אמר להו: לאו אמרי לכו "כל מה שעושה הקדוש ברוך הוא -

(ברכות סא, א) הכל לטובה (אילו היה נר דלוק - היה הגייס רואה אותי, ואילו היה החמור נוער או התרנגול קורא - היה הגייס בא ושובה אותי).

ואמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר: לעולם יהיו דבריו של אדם מועטין לפני הקב"ה, שנאמר (קהלת ה, א) אל תבהל על פיק ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דברך מעטים.

דרש רב נחמן בר רב חסדא: מאי דכתיב (בראשית ב, ז) וייצר ה' אלהים את האדם [עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים והיה האדם לנפש חיה] בשני יודי"ן? - שני יצרים ברא הקב"ה, אחד יצר טוב ואחד יצר רע. מתקיף לה רב נחמן בר יצחק: אלא מעתה, בהמה - דלא כתיב בה 'וייצר' - לית לה יצרא? והא קא חזינן דמזקא (שמזקת) ונשכא ובעטא! אלא כדרבי שמעון בן פזי, דאמר רבי שמעון בן פזי: אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי (אוי לי מיוצרי אם אלך אחרי יצרי, ואם לא אלך אחרי - אוי לי מיצרי המיגעני בהרהורים)! אי נמי כדרבי ירמיה בן אלעזר, דאמר רבי ירמיה בן אלעזר: דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון (שני פרצופין בראו תחלה: אחד מלפניו ואחד מאחוריו, וצלחו לשנים, ועשה מן האחד חוה), שנאמר (תהלים קל"ח) אחר וקדם צרתני [ותשת עלי כפכה] (אחור וקדם צרתני - לשון צורה, דהיינו שני פרצופין).

(בראשית ב, כב) ויבן ה' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויבאה אל האדם: רב ושמאל, חד אמר פרצוף, וחד אמר זנב; בשלמא למאן דאמר פרצוף - היינו דכתיב 'אחור וקדם צרתני' אלא למאן דאמר זנב - מאי 'אחור וקדם צרתני'? כדרבי אמי, דאמר רבי אמי: אחור למעשה בראשית וקדם לפורענות! בשלמא אחור למעשה בראשית - דלא אברי עד מעלי שבתא, אלא וקדם לפורענות? פורענות דמאי? אילימא פורענות דנחש - והתניא [דומה לספרא שמיני מכילתא דמילואים מ"לס]: 'רבי אומר: בגדולה - מתחילין מן הגדול, ובקללה - מתחילין מן הקטן: בגדולה מתחילין מן הגדול - דכתיב (ויקרא י"ב) וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים קחו [את המנחה הנותרת מאשי] ה' ואכלוה מצות אצל המזבח כי קדש קדשים הוא; בקללה מתחילין מן הקטן: בתחלה נתקלל נחש, ולבסוף נתקללה חוה, ולבסוף נתקלל אדם'!! אלא פורענות דמבול, דכתיב (בראשית ז, כג) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם ועד בהמה [עד רמש ועד עוף השמים וימחו מן הארץ וישאר אך נח ואשר אתו בתבה]: בר ישא אדם והדר בהמה;

בשלמא למאן דאמר פרצוף - היינו דכתיב 'וויצר' בשני יודי"ן, אלא למאן דאמר זנב - מאי 'וויצר'?

כדרכי שמעון בן פזי, דאמר רבי שמעון בן פזי: אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי!

בשלמא למאן דאמר פרצוף, היינו דכתיב (בראשית ה,ב) **זכר ונקבה בראם** [ויברך אתם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם], אלא למאן דאמר זנב - מאי 'זכר ונקבה בראם'? כדר' אבהו, דרבי אבהו רמי: כתיב (בראשית ח,ב) **זכר ונקבה בראם** [ויברך אתם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם] (משמע מתחלת ברייתם תרי הוו), וכתיב (בראשית ט,ו) [שפך דם האדם באדם דמו ישפך] כי בצלם אלהים עשה את האדם, הא כיצד? - בתחלה עלה במחשבה לבראת שנים ולבסוף לא נברא אלא אחד.

בשלמא למאן דאמר פרצוף - היינו דכתיב (בראשית ב,כא) [ויפל ה' אלקים תרדמה על האדם וישן ויקח אחת מצלעותיו] ויסגור בשר תחתנה, אלא למאן דאמר זנב - מאי 'ויסגור בשר תחתנה'?

אמר רבי ירמיה, ואיתימא רב זביד, ואיתימא רב נחמן בר יצחק: לא נצרכה אלא למקום חתך.

בשלמא למאן דאמר זנב, היינו דכתיב 'ויבן' (שהיה צריך לבנות), אלא למאן דאמר פרצוף - מאי 'ויבן' (והלא כבר נבנה)?

לכדרכי שמעון בן מנסיא, דדרש רבי שמעון בן מנסיא: מאי דכתיב (בראשית ב,כב) **ויבן ה' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה ויבאה אל האדם**? - מלמד שקלעה הקב"ה לחוה והביאה לאדם הראשון, שכן בכרכי הים קורין לקליעתא 'בנייתא';

דבר אחר 'ויבן' אמר רב חסדא, ואמרי לה במתניתא תנא: מלמד שבנאה הקב"ה לחוה כבנין אוצר: מה אוצר זה קצר מלמעלה ורחב מלמטה כדי לקבל את הפירות (שאם יהיה קצר מלמטה ורחב מלמעלה תהא התבואה דוחפת את הכתלים מלמעלה לכאן ולכאן שהמשא מכביד עליהם), אף אשה קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה כדי לקבל את הולד;

'ויבאה אל האדם' - אמר רבי ירמיה בן אלעזר: מלמד שנעשה הקב"ה שושבין לאדם הראשון (משתדל בחופתו ובזיווגו); מכאן למדה תורה דרך ארץ שיחזור גדול עם קטן בשושבינות ואל ירע לו.

ולמאן דאמר פרצוף (ומתחלתו היה מצד אחד זכר ונקבה מצד אחר) - הי מינייהו סגי ברישא (איזהו פרצוף היה מהלך לפניו)?

אמר רב נחמן בר יצחק: מסתברא דגברא סגי ברישא, דתניא: 'לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך, ואפילו אשתו (גנאי הדבר); נזדמנה לו על הגשר (אשת איש והיא לפניו) - יסלקנה לצדדין (עד שיעבור לפניו); וכל העובר אחורי אשה בנהר (אחורי אשת איש מגבהת בגדיה מפני המים וזה מסתכל בה) - אין לו חלק לעולם הבא.'

תנו רבנן [מסכת כלה פ"א מ"א]: **'המרצה מעות לאשה מידו לידה כדי להסתכל בה אפילו יש בידו תורה ומעשים טובים כמשה רבינו לא ינקה מדינה של גיהנם שנאמר (משלי יא,כא) יד ליד לא ינקה רע** [וזרע צדיקים נמלט]: לא ינקה מדינה של גיהנם (אפילו כמשה רבינו שקבל תורה מימינו של הקב"ה [=יד ליד] לא ינקה רע; וקרא באשה משתעי).

אמר רב נחמן: מנוח - עם הארץ היה (לא שמש תלמידי חכמים שלא למד משנה זו ששנינו 'לא יהלך אדם אחורי אשה ואפילו היא אשתו'), דכתיב (שופטים יג,א) [ויקם] **וילך מנוח אחרי אשתו** [ויבא אל האיש ויאמר לו האתה האיש אשר דברת אל האשה ויאמר אני].

מתקיף לה רב נחמן בר יצחק: אלא מעתה, גבי אלקנה, דכתיב וילך אלקנה אחרי אשתו [שמואל א ב,יג] וילך אלקנה הרמתה על ביתו והנער היה משרת את ה' את פני עלי הכהן, וגבי אלישע, דכתיב (מלכים ב ד,ל) [ותאמר אם הנער חי ה' וחי נפשך אם אעזבן] ויקם וילך אחריה - הכי נמי אחריה ממש? אלא אחרי דבריה ואחרי עצתה - הכא נמי אחרי דבריה ואחרי עצתה.

אמר רב אשי: ולמאי דקאמר רב נחמן 'מנוח עם הארץ היה' (שהלך אחריה ממש) - (אם כן) אפילו בי רב (עם תינוקות של בית רבן) נמי לא קרא, שנאמר (בראשית כד,טא) **ותקם רבקה ונערוותיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש** [ויקח העבד את רבקה וילך] - ולא לפני האיש!

אמר רבי יוחנן: אחורי ארי ולא אחורי אשה; אחורי אשה ולא אחורי עכו"ם; אחורי עכו"ם ולא אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין (דכיון שאינו נכנס - נראה כפורק עול, ומבזה בית הכנסת); ולא אמרן אלא דלא דרי מידי, ואי דרי מידי - לית לן בה (אין כאן גנאי: דמוכחא מילתא דהאי דלא

נכנס - מפני המשוך); ולא אמרן אלא דליכא פתחא אחרינא, ואי איכא פתחא אחרינא לית לן בה (אין כאן בזוי, דמאן דחזי סבר בפתחא אחרינא ליעול); ולא אמרן אלא דלא רכיב חמרא, אבל רכיב חמרא לית לן בה; ולא אמרן אלא דלא מנח תפילין, אבל מנח תפילין לית לן בה.

אמר רב: יצר הרע דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב, שנאמר: (קהלת י"א) **זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח** [יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט] ('ביע' - לשון אבעבועות; כל משקה מסריח מעלה רתיחה ואבעבועות); ושמאל אמר: כמין חטה הוא דומה, שנאמר (בראשית ט"ז) **הלוא אם תטיב שאת ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ** [ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו] ('חטאת' - לשון חטה דריש ליה).

תנו רבנן: **'שתי כליות יש בו כאדם: אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה'**; ומסתברא דטובה לימינו ורעה לשמאלו, דכתיב (קהלת י"ב) **לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו**.

תנו רבנן: **'כליות יועצות** (את הלב 'עשה כן'), **לב מביין** (מה יש לו לעשות: אם ישמע לעצת הכליות אם לאו; ומנין שהכליות יועצות? שנאמר (תהלים ט"ז) **אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי**; ומנין שהלב מביין? שנאמר (ישעיה ג') **ולבבו יבין**), **לשון מחתך** (הדבור להוציא מפיו), **פה** (הם השפתיים) **גומר** (ומוציאו), **ושט מכניס ומוציא כל מיני מאכל**, **קנה מוציא קול**,

(ברכות ס"א, ב)
ריאה שואבת כל מיני משקין (אף על פי שהן נכנסין בכרס דרך הושט - הריאה מוצצתן ושואבתן מבעד לדופני הכרס), **כבד כועס**, **מרה זורקת בו טפה** (מרה) **ומניחתו** (מן הכעס), **טחול שוחק** (שחוק), **קרקבן** ('קרקבן' בעוף - הוא 'המסס' בבהמה) **טוחן** (המאכל), **קיבה ישנה**, **אף** (החוטם) **נעור** (מקיצו משנתו); **נעור הישן ישן הנעור** (שנתחלפה ובאה השינה מן האף והקיבה נעורת) - **נמוק והולך לו** (מתנונה והולך לו ונמשך למיתה; לשון אחר 'נעור הישן' = הקיבה, ונמצאו קיבה ואף נעורים שאינו ישן כלל, או ישן הנעור ונמצאו שניהם ישנים ואינו נעור כי אם בקושי).
תנא: אם שניהם ישנים או שניהם נעורים - מיד מת.

תניא: **'רבי יוסי הגלילי אומר: צדיקים - יצר טוב שופטן** [מנהיגן, כמו שופטים ב, טז: ויקם ה' שופטים ויושיעום מיד שוטיהם], **שנאמר** (תהלים קט, כב) **כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי** (יצר הרע הרי הוא כמת בקרבי שיש בידי לכופו); **רשעים - יצר רע שופטן**, **שנאמר** (תהלים לו, ב) **נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו** (אמר דוד: בקרב לבי יש, ואומר אני שהפשע - נאם לרשע, כלומר: שהיצר הרע אומר לרשע: אל יהא פחד אלהים לנגד עיניך; אלמא יצר הרע שופט עד שמרחיקו שאינו מתפחד מיוצרו); **בינונים - זה וזה שופטן**, **שנאמר** (תהלים קט, לא) [כי] **יעמוד** (הקב"ה) **לימין אביון להושיע משופטי נפשו** (שמע מינה יש לך אדם שיש לנפשו שני שופטים).
אמר רבה: כגון אנו - בינונים.
אמר ליה אביי: לא שביק מר חיי לכל בריה (אם אתה מן הבינונים - אין לך צדיק גמור בעולם)!

ואמר רבא: לא איברי עלמא (העולם הזה) **אלא לרשיעי גמורי** (שאין להם בעולם הבא כלום וצריכין ליטול שכון כאן, כגון: אחאב, שהיה עשיר מאד, דקאמר ליה בן הדד כספך וזהבך לי הוא (מלכים א' כ, ג)) **או לצדיקי גמורי** (העולם הבא, שאין להם בעולם הזה כלום, כגון רבי חנינא בן דוסא, שדי לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת (תענית כד:)).
אמר רבא: לידע אינש בנפשיה אם צדיק גמור הוא אם לאו.
אמר רב: לא איברי עלמא אלא לאחאב בן עמרי ולרבי חנינא בן דוסא: לאחאב בן עמרי - העולם הזה, ולרבי חנינא בן דוסא - העולם הבא.

ואהבת את י"י אלהיך [בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך]:
תניא [ספרי ואתחנן פסקא לב]: **'רבי אליעזר** [בספרי: בן יעקב] **אומר: אם נאמר 'בכל נפשך' למה נאמר 'בכל מאדך', ואם נאמר 'בכל מאדך' למה נאמר 'בכל נפשך'? אלא: אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו - לך נאמר 'בכל נפשך', ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו - לך נאמר 'בכל מאדך'** (מן החביב עליך);
רבי עקיבא אומר: 'בכל נפשך' - אפילו נוטל את נפשך.

תנו רבנן: פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה; בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה, אמר ליה: עקיבא! אי אתה מתירא מפני מלכות הרשעה? אמר לו: אמשול לך משל למה הדבר דומה: לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום; אמר להם: מפני מה אתם בורחים? אמרו לו: מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם! אמר להם: רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם? אמרו לו: אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות? לא פקח אתה אלא טפש אתה: ומה במקום חיותנו אנו מתיראין, במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה!

אף אנחנו: עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה, שכתוב בה (דברים ל, ב) [לאהבה את ה' אלקיך לשמע בקלו ולדבקה בו] כי הוא חייך ואורך ימך [לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם] כך, אם אנו הולכים ומבטלים ממנה על אחת כמה וכמה!

אמרו: לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לרבי עקיבא וחבשוהו בבית האסורים, ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו; אמר לו: פפוס! מי הביאך לכאן? אמר ליה: אשריך רבי עקיבא שנתפסת על דברי תורה, אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים. בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה - זמן קרית שמע היה, והיו סורקים את בשרו במסרוקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים (קורא קריאת שמע). אמרו לו תלמידיו: רבינו! עד כאן!? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה: **'בכל נפשך - אפילו נוטל את נשמתך'**; אמרתי: מתי יבא לידי ואקיימנו! ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו?

היה מאריך ב'אחד' עד שיצתה נשמתו ב'אחד'; יצתה בת קול ואמרה: אשריך רבי עקיבא שיצאה נשמתך ב'אחד'.

אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: זו תורה וזו שכרה? (תהלים י, יד) **ממתים ידך יי' מחלד חלקם בחיים וצפונך (וצפינך) תמלא בטנם ישבעו בנים והניחו יתנם לעולליהם** (מידך היה לו למות ולא מידי בשר ודם)!

אמר להם: **'חלקם בחיים'**; יצתה בת קול ואמרה: אשריך רבי עקיבא שאתה מזומן לחיי העולם הבא.

לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים:

אמר רב יהודה אמר רב: לא אמרו אלא מן הצופים (מקום שיכולין לראות משם הר הבית, ומשם והלאה אין יכולין לראותו) ולפנים, וברואה (שיכול לראות משם, פרט אם מקום נמוך הוא).

איתמר נמי: אמר רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא: הכי אמר רבי יוחנן: לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים, וברואה, ובשאיין גדר (מפסיק בינו להר הבית), ובזמן שהשכינה שורה (שבית המקדש קיים).

תנו רבנן: **'הנפנה ביהודה - לא יפנה מזרח ומערב'** (אחוריו למזרח ופניו למערב, ולא אחוריו למערב ופניו למזרח, מפני שירושלים בארץ יהודה היא, בצפונה של ארץ יהודה, בגבול שבין יהודה לבנימין, ויש מארץ יהודה הימנה [למזרח] עד סוף ארץ ישראל, והימנה למערב עד סוף ארץ ישראל, שארץ יהודה - על פני כל אורך ארץ ישראל היא: מן המזרח למערב, כרצועה ארוכה וקצרה, ואם יפנה מזרח ומערב - יהיה פרועו לצד ירושלים: או פרועו שלפניו או פרועו שלאחריו) **אלא צפון ודרום** (אבל צפון ודרום יפנה, ובלבד שלא יפנה כנגד ירושלים ממש [כאשר הוא] בדרומה של ארץ יהודה), **ובגליל** (שהיא בצפונה של ארץ ישראל) - **לא יפנה אלא מזרח ומערב** (לא יחזיר פניו צפון ודרום אלא מזרח ומערב); **ורבי יוסי מתיב, שהיה רבי יוסי אומר: לא אסרו אלא ברואה ובמקום שאין שם גדר ובזמן שהשכינה שורה; וחכמים אוסרים.** (ולא גרסינן 'בכל מקום').

חכמים היינו תנא קמא (דאמר 'לא יפנה', ולא מפליג בין רואה ללא רואה, בין בזמן הבית בין בזמן הזה)?

איכא בינייהו צדיין (צדיים דיהודה וגליל שאינן כנגד ירושלים ממש: לתנא קמא צדיין נמי אסירי, דהא 'הנפנה ביהודה' קאמר = כל יהודה משמע, ורבנן בתראי סברי כנגד ירושלים ממש אסור, אבל

לצדדין – מותר, דהא אדריי יוסי קיימי, דאמר 'לא אסרו אלא ברואה' אבל ברחוק לא, ואפילו כנגד ירושלים ממש, ואתו רבנן למימר 'וחכמים אוסרים' אפילו שלא ברואה, ואפילו בזמן הזה, ומיהו נגד ירושלים לא [יפנה].

תניא אידך 'הנפנה ביהודה - לא יפנה מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ובגליל צפון ודרום אסור, מזרח ומערב מותר; ורבי יוסי מתייר, שהיה רבי יוסי אומר: לא אסרו אלא ברואה; רבי יהודה אומר: בזמן שבית המקדש קיים - אסור, בזמן שאין בית המקדש קיים - מותר; רבי עקיבא אוסר בכל מקום (בדברי עקיבא גרסינן 'בכל מקום', הלכך בחוצה לארץ נמי קאמר).';
רבי עקיבא היינו תנא קמא?
איכא בינייהו חוץ לארץ.

רבה הווי שדיין ליה לבני מזרח ומערב (לבנים שישב עליהן לפנות היו מתוקנים וקופות על צדיהן, ראשן אחד למזרח והשני למערב, לבנה אחת לצפון ולבנה אחת לדרום, והוא יושב על האחת ונפנה בינתים; נמצא הוא נפנה צפון ודרום, ולא היה רוצה לפנות בבבל מזרח ומערב, לפי שבבל במזרח של ארץ ישראל עומדת, שלא יהא פרועו לא מלפניו ולא מלאחוריו לצד ארץ ישראל); אזל אביי שדנהו צפון ודרום (לראות אם יקפיד רבו על כך: אי סבירא ליה כרבי עקיבא דאמר בחוצה לארץ נמי קפדינן עלה דמילתא); על רבה - תרצנהו; אמר: מאן האי דקמצער לי? אנא כרבי עקיבא סבירא לי, דאמר 'בכל מקום אסור'.

(ברכות סב, א)
תניא: 'אמר רבי עקיבא: פעם אחת נכנסתי אחר רבי יהושע לבית הכסא (וביהודה הוה), ולמדתי ממנו שלשה דברים:
למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום,
ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב,
ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל.
אמר ליה בן עזאי: עד כאן העזת פניך כרבך (כלומר: כל זה העזת פניך בפני רבך שנסתכלת בכל אלו)?
אמר ליה: תורה היא וללמוד אני צריך.'
תניא: 'בן עזאי אומר: פעם אחת נכנסתי אחר רבי עקיבא לבית הכסא, ולמדתי ממנו שלשה דברים:
למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב, ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל; אמר לו ר' יהודה: עד כאן העזת פניך כרבך?
אמר לו: תורה היא וללמוד אני צריך'.

רב כהנא על, גנא תותיה פורייה דרב, שמעיה דשח ושחק (עם אשתו שיחה בטלה של ריצוי תשמיש) ועשה צרכיו (ושימש מטתו).
אמר ליה: דמי פומיה דאבא כדלא שריף (הומ"ל בלע"ז [לגמ'ע]) תבשילא (כאדם רעב כמו שלא שמשת מטתך מעולם, שאתה נוהג קלות ראש זה לתאורתך)!
אמר ליה: כהנא, הכא את! פוק, דלאו אורח ארעא!
אמר לו: תורה היא, וללמוד אני צריך.

מפני מה אין מקנחין בימין אלא בשמאל?
אמר רבא: מפני שהתורה ניתנה בימין, שנאמר (דברים לגב) [ויאמר ה' מסיני בא זרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש] מימינו אש דת למו;
רבה בר בר חנה אמר: מפני שהיא קרובה לפה (רגילין להושיטה לפה);
ורבי שמעון בן לקיש אמר: מפני שקושר בה תפילין (בזרוע שמאלו);
רב נחמן בר יצחק אמר: מפני שמראה בה טעמי תורה (נגינות טעמי מקרא של תורה נביאים וכתובים, בין בניקוד שבספר בין בהגבהת קול ובצלצול נעימות הנגינה של פשטא ודרגא ושופר מהפך: מוליך ידו לפי טעם הנגינה; ראיתי בקוראים הבאים מארץ ישראל).
כתנאי: 'רבי אליעזר אומר: מפני שאוכל בה; רבי יהושע אומר: מפני שכותב בה; רבי עקיבא אומר: מפני שמראה בה טעמי תורה'.

אמר רבי תנחום בר חנילאי: כל הצנוע בבית הכסא - נצול משלשה דברים: מן הנחשים, ומן העקרבים, ומן המזיקין (דמתוך צניעותו - מתנהג בנחת ובשתיקה, ואין הנחשים מרגישים להתקנאות בו, ואף המזיקין חסין עליו); ויש אומרים: אף חלומותיו מיושבים עליו (שאין המזיקין מבהילין אותו).

ההוא בית הכסא דהוה בטבריא, כי הווי עיילי ביה בי תרי - אפילו ביממא - מתזקי; רבי אמי ורבי אסי הווי עיילי ביה חד וחד לחודיה ולא מתזקי; אמרי להו רבנן: לא מסתפיתו? אמרי להו: אנן - קבלה גמירינן (מסורת ומנהג שקבלנו מרבותינו בבית הכסא): קבלה דבית הכסא = צניעותא ושתיקותא; קבלה דיסורי = שתיקותא (שלא יבעט ביסורין הבאים עליו) ומבעי רחמי.

אביי מרביא ליה אמיה אמרא (מגדלת לו שה ומלמדתו שהולך עמו תמיד) למיעל בהדיה לבית הכסא. ולרביא ליה גדיא?

שעיר (שד של בית הכסא דומה לשעיר, ועליהם נאמר (ישעיה יג, כא) ושעירים ירקדו שם) בשעיר מיחלף.

רבא, מקמי דהוי רישא - מקרקשא ליה בת רב חסדא אמגוזא בלקנא (נותנת אגוז בספל של נחשת ומקרקשת בו מבית והוא נפנה כנגדה מבחוץ); בתר דמלך (ונעשה ראש ישיבה - צריך שימור טפי מפני המזיקים שמתקנאים השדים בתלמידי חכמים יותר משאר בני אדם) - עבדא ליה כוותא (חלון, כנגד מקום שהוא נפנה שם אחורי הבית) ומנחא ליה ידא ארישיה.

אמר עולא: אחורי הגדר - נפנה מיד (ואין צריך להתרחק כלום), ובבקעה - כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע (ובבקעה צריך להתרחק כדי שלא ישמע חברו עטושים של מטה, אבל אין צריך להתרחק עד כדי שלא יראנו);

איסי בר נתן מתני הכי: אחורי הגדר כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע, ובבקעה כל זמן שאין חברו רואהו.

מיתיבי: ' (משמרי טהרות של שמן בית הבד, אם הוצרכו לפנות) יוצאין מפתח בית הבד, ונפנין לאחורי הגדר (שלפני הפתח), והן טהורין (ואין חוששין שמא בתוך כך יכנס עם הארץ ויגע) ' (אלמא נפנין לאחורי הגדר מיד) ! בטהרות הקלו (בשביל שמירת טהרות הקלו בבית הכסא).

תא שמע: 'כמה ירחקו (שומרי טהרות) ויהיו טהורין? - כדי שיהא לואהו (וכיון דאינו יכול להתרחק יותר - על כרחך אם הוצרך לפנות יפנה) ' (תיובתא דאיסי דבעי שלא יראנו) !

שאני אוכלי טהרות, דאקילו בהו רבנן (בשביל שמירתן הקלו בבית הכסא). רב אשי אמר: מאי 'כל זמן שאין חברו רואה' דקאמר איסי בר נתן? - כל זמן שאין חברו רואה את פרועו, אבל לדידיה חזי ליה (אבל הוא עצמו את חברו יכול לראות, ולא ירחיק).

ההוא ספדנא דנחית קמיה דרב נחמן, אמר: האי - צנוע באורחותיו הוה.

אמר ליה רב נחמן: את עיילת לבית הכסא וידעת אי צנוע אי לא, דתניא: 'אין קורין 'צנוע' אלא למי שצנוע בבית הכסא' !

ורב נחמן מאי נפקא ליה מיניה?

משום דתניא 'כשם שנפרעין מן המתים - כך נפרעין מן הספדנין, ומן העונין אחריהן.

תנו רבנן: 'איזהו 'צנוע'? - זה הנפנה כלילה במקום שנפנה כיום (מתרחק מבני אדם כלילה כביום).

איני! והאמר רב יהודה אמר רב: 'לעולם ינהיג אדם את עצמו (לפנות) שחרית (קודם היום) וערבית (משחשכה), כדי שלא יהא צריך להתרחק' (אלמא אין מתרחקין כלילה) ! ותו: רבא ביממא הוה אזיל עד מיל, ובליליא אמר ליה לשמעיה: "פנו לי דוכתא (מבני אדם) ברחובה דמתא", וכן אמר ליה רבי זירא לשמעיה: "חזי מאן דאיכא אחורי בית חבריא, דבעינא למפני" !

לא תימא 'במקום' אלא אימא 'כדרך שנפנה כיום' (לענין פרוע טפח וטפחיים, כדאמרין בפרקי קמאי (פ"ג דף כג:), ומיושב, כדאמרין לעיל).

רב אשי אמר: אפילו תימא 'במקום'; לא נצרכה אלא לקרן זווית (אם יש קרן זווית סמוך - צריך להסתלק שם כלילה כביום, ולא יפנה בגלוי).

גופא: אמר רב יהודה אמר רב: לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק.

תניא נמי הכי: 'בן עזאי אומר: השכם וצא, הערב וצא, כדי שלא תתרחק; משמש (בצורך או בקיסם לפתוח נקבים, כדאמרין במסכת שבת (דף צב.)) ושב, ואל תשב ותמשמש, שכל היושב וממשמש - אפילו עושין כשפים באספמא באין עליו [כשפים].' (לשון אחר: משמש המושב שלא יהא מלוכלך; ולשון ראשון הגון, דאם כן למה לי משום כשפים? תיפוק לי כיון שישב כבר מלוכלכים בגדיו ומה יועיל משמוש!) ואי אנשי ויתיב ואחר כך משמש - מאי תקנתיה? כי קאי - לימא הכי "לא (תוכלו) לי, לא לי, לא תחים ולא תחתים (הם שמות הכשפים העשויים על ידי תחתוניות), לא הני ולא מהני (לא כולן ולא מקצתן), לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא (ולא מכשפות מכשף זכר, ולא מכשפות מכשפה נקבה; לשון אחר 'לא הני ולא מהני': לא יצלח ולא יועיל עוד מכשפות)." .

(ברכות סב, ב)

תניא: 'בן עזאי אומר: על כל משכב שכב - חוץ מן הקרקע, על כל מושב שב - חוץ מן הקורה (שמא תפול).' אמר שמואל: שינה בעמוד השחר כאסטמא (אצט"ר בלע"ז) [אולי מצרפתית עתיקה ACIER, (תהליך עשיית) פלדה: חיטול] לפרזלא (שמועיל לברזל - כך מועיל לגוף יציאה להפנות); יציאה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא; בר קפרא הוה מזבן מילי בדינרי [היה מתבטא כאילו מילה שווה דינר, בקיצור]: עד דכפנת - אכול (שאם תשהא תעבור ממך תאות המאכל, ואין המאכל מועיל); עד דצחית [כאשר אתה צמא] - שתי, עד דרתחא קדרך - שפוך (קודם שתצטנן; משל הוא זה: כשאתה צריך לנקבך - שפוך, ואל תשהא אותם); קרנא קריא ברומי (אם תשמע קול קרן ברומי - הוא סימן למבקשי תאנים לקנות ולהוליך למקום אחר) בר מזבין תאני תאני דאבוך זבין (אם אין אביך בבית - הזהר אתה בנו למכור תאניו בעוד שיש טובעים).

אמר להו אביי לרבנן: כי עייליתו בשבילי דמחוזא למיפק ביה בחקלא (שביל קטן שפונים בו לשדות) - לא תחזו לא להך גיסא ולא להך גיסא, דלמא יתבי נשי ולא אורח ארעא לאסתכולי בהו.

רב ספרא על לבית הכסא; אתא רבי אבא, נחר ליה אבבא (לידע אם יש שם אדם; נחר = טושי"ר בלע"ז); אמר ליה (רבי אבא לרב ספרא): ליעול מר! בתר דנפק - אמר ליה: עד השתא לא עיילת לשעיר (שאינן צנועין בבית הכסא) וגמרת לך מילי דשעיר (שאינן צנוע); לאו הכי תנן (במסכת תמיד פ"א מ"א): 'מדורה היתה שם (בעזרה) ובית הכסא של כבוד (היסק גדול של אור להתחמם שם הכהנים המסיכים רגליהם בבית הכסא, שצריכין טבילה, כדתנן במסכת יומא (דף כח.))' 'כל המיטך רגליו טעון טבילה'; וזה היה כבודו מצאו נעול בידוע שיש שם אדם מצאו פתוח בידוע שאין שם אדם', אלמא לאו אורח ארעא הוא (אלמא אין מספרים בבית הכסא, ואת אמרת "ליעול מר")? והוא (רב ספרא שמהר לומר "ליעול מר") סבר: מסוכן הוא (בעמוד החוזר, אם ישוב לאחוריו ויחזור העמוד), דתניא: 'רבן שמעון בן גמליאל אומר: עמוד החוזר - מביא את האדם לידי הדרוקן (כרסו צבה); סילון החוזר - מביא את האדם לידי ירקון'. רבי אלעזר על לבית הכסא; אתא ההוא פרסאה - דחקיה; קם רבי אלעזר ונפק; אתא דרקונא (נחש) - שמטיה לכרכשיה (חלחולת שהרעי יוצא בו, שקורין 'טבחיא'); קרי עליה רבי אלעזר (ישעיהו מג, ט) [מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך] ואתן אדם תחתך [ולאמים תחת נפשך] - אל תקרי 'אָדָם' אלא 'אָדוּם'!

(שמואל א כד, יא) [הנה היום הזה ראו עיניך את אשר נתן ה' היום בידי במערה] ואמר להרגך ותחס עליך ואמר [לא אשלח ידי באדני כי משיח ה' הוא] (דוד אמר לשאול כן בצאתו מן המערה שנכנס בה לפנות, וכרת דוד את כנף מעילו) - 'ואמר' ? 'ואמרתי' מיבעי ליה! 'ותחס' ? 'וחסתי' מיבעי ליה! ?

אמר רבי אלעזר: אמר לו דוד לשאול: מן התורה - בן הריגה אתה, שהרי רודף אתה, והתורה אמרה 'בא להרגך השכם להרגו' (אם במחתרת ימצא הגנב [והכה ומת אין לו דמים] (שמות כב, א) וכבר פירשנוהו למעלה במעשה דרב שילא (דף נח.)), אלא צניעות שהיתה בך (שנכנס למערה בשביל הצנע, ואף שם נהג צניעות כדמפרש ואזיל) - היא חסה עליך; ומאי היא? - דכתיב (שמואל א כד, ט) 'ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו [ודוד ואנשיו בירכתי המערה יושבים]. תנא: גדר לפנים מן גדר, ומערה לפנים ממערה.

'להסך' - אמר רבי אלעזר: מלמד שסכך עצמו (בבגדיו) כסוכה. (שמואל א כד, ה) [ויאמרו אנשי דוד אליו הנה היום אשר אמר ה' אליך הנה אנכי נתן את איבך בידך ועשית לו כאשר יטב בעיניך] ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט - אמר רבי יוסי ברבי חנינא: כל המבזה את הבגדים - סוף אינו נהנה מהם, שנאמר (מלכים א א, א) והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו. (שמואל א כו, יט) [ועתה ישמע נא אדני המלך את דברי עבדך] אם ה' הסיתך בי ירח מנחה [ואם בני האדם ארורים הם לפני ה' כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבד אלהים אחרים] - אמר רבי אלעזר: אמר ליה הקב"ה לדוד: 'מסית' קרית לי? הרי אני מכשילך בדבר שאפילו תינזקות של בית רבן יודעים אותו, דכתיב (שמות ל, יב) כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כפר נפשו [לה] בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אתם] מיד (דברי הימים א כא, א) ויעמוד שטן על ישראל [ויסת את דוד למנות את ישראל], וכתב (שמואל ב כד, א) [ויסוף אף ה' לחרות בישראל] ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל [ואת יהודה], וכיון דמנינהו - לא שקל מינייהו כופר, דכתיב (שמואל ב כד, טו) ויתן ה' דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד [וימת מן העם מן ועד באר שבע שבעים אלף איש]; מאי 'עת מועד'? - אמר שמואל סבא חתניה דרבי חנינא משמיה דרבי חנינא: משעת שחיתת התמיד עד שעת זריקתו; רבי יוחנן אמר: עד חצות ממש. (שמואל ב כד, טז) [וישלח ידו המלאך ירושלם לשחתה וינחם ה' אל הרעה] ויאמר למלאך המשחית בעם רב [עתה הרף ידך ומלאך ה' היה עם גרן הארונה היבס]; אמר רבי אלעזר: אמר ליה הקב"ה למלאך: טול לי רב שבהם, שיש בו ליפרע מהם כמה חובות (שיש במיתתו כדי לכפר על כמה עונות)! באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין. (דברי הימים א כא, טז) [וישלח האלקים מלאך לירושלם להשחית] וכהשחית ראה ה' וינחם [על הרעה] ויאמר למלאך המשחית רב עתה הרף ידך ומלאך ה' עמד עם גרן ארנן היבס; דבשהשחית וכהשחית ראה ה' וינחם (מקרא הוא באותה פרשה בדברי הימים); מאי ראה? אמר רב: ראה יעקב אבינו, דכתיב (בראשית לב, ב) ויאמר יעקב כאשר ראם [מחנה אלקים זה ויקרא שם המקום ההוא מחנים]; ושמואל אמר: אפרו של יצחק ראה, שנאמר (בראשית כב, ח) [ויאמר אברהם] אלהים יראה לו השם [לעלה בני וילכו שניהם יחד]; רבי יצחק נפחא אמר: כסף כפורים ראה (שנתן במנין ראשון של ישראל למשכן, והוא כפר על חטא זה), שנאמר (שמות ל, טז) ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל [ונתת אתו על עבדת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני ה' לכפר על נפשתיכם] (שהרי לזכרון נתן, דכתיב והיה לבני ישראל לזכרון לכפר - ועכשיו הוצרכו כפרתו); רבי יוחנן אמר: בית המקדש ראה, דכתיב (בראשית כב, יד) [ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום] בהר ה' יראה. פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי שמואל בר נחמני, חד אמר: כסף הכפורים ראה, וחד אמר בית המקדש ראה; ומסתברא כמאן דאמר בית המקדש ראה, שנאמר 'אשר יאמר היום בהר ה' יראה'.

לא יכנס אדם להר הבית במקלו [ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שעל רגליו, ולא יעשו קפנדריא וריקיקה מקל וחומר]: מאי 'קפנדריא'? אמר רבא: קפנדריא כשמה (כמשמעה פירוש שמה; טרי"א בלע"ז [קיצור דרך]). ורב חנא בר אדא משמיה דרב סמא בריה דרב מרי אמר: כמאן דאמר אינש 'אדמקיפנא אדרי' (שורות) - איעול בהא (בעוד שאני מקיף כל שורות הבתים הללו - אכנס כאן לקצר דרכי); אמר רב נחמן אמר רבה בר אבא: הנכנס לבית הכנסת על מנת שלא לעשותו קפנדריא - מותר לעשותו קפנדריא. רבי אבהו אמר: אם היה שביל מעיקרו (קודם שנבנה עליו בית הכנסת) - מותר. אמר רב חלבו אמר רב הונא: הנכנס לבית הכנסת להתפלל - מותר לעשותו קפנדריא, שנאמר (יחזקאל מו, ט) ובבא עם הארץ לפני ה' במועדים [הבא דרך שער צפון להשתחוות יצא דרך שער נגב והבא דרך שער נגב יצא דרך שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא].

וריקיקה מקל וחומר:

אמר רב ביבי אמר רבי יהושע בן לוי: כל הרוקק בהר הבית בזמן הזה - כאילו רוקק בבית עינו, שנאמר (מלכים א' ט, ג; דברי הימים ב' ז, טז) והיה עיני ולבי שם כל הימים.

אמר רבא: ריקקה בבית הכנסת שריא, מידי דהוה אמנעל: מה מנעל בהר הבית אסור בבית הכנסת מותר - אף ריקקה בהר הבית הוא דאסור, בבית הכנסת שרי.

אמר ליה רב פפא לרבא, ואמרי לה רבינא לרבא, ואמרי לה רב אדא בר מתנא לרבא: אדיליף ממנעל - נילף מקפנדריא (לאיסורא, דתנן במסכת מגילה (פ"ג מ"ג, דף כח.) אין עושין בית הכנסת [שחרב] קפנדריא) ?
אמר ליה: תנא יליף (ריקקה) ממנעל ואת אמרת מקפנדריא? מאי היא?

דתניא: 'לא יכנס אדם להר הבית לא במקלו שבידו, ולא במנעלו שברגלו, ולא במעות הצרורים לו בסדינו ובפונדתו (אזור חלול שנותנין בו מעות) מופשלת לאחוריו, ולא יעשנה קפנדריא, וריקקה מקל וחומר ממנעל: ומה מנעל שאין בו דרך בזיון אמרה תורה (שמות ג, ה) [ויאמר אל תקרב הלם] של נעליך מעל רגליך [כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא], ריקקה שהיא דרך בזיון לא כל שכן!

רבי יוסי בר יהודה אומר: אינו צריך, הרי הוא אומר (אסתר ז, ב) [ויבוא עד לפני שער המלך] כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק; והלא דברים קל וחומר: ומה שק שאינו מאוס לפני בשר ודם כך, ריקקה שהיא מאוסה לפני מלך מלכי המלכים לא כל שכן!
אמר ליה: אנא הכי קאמינא: נימא הכא לחומרא והכא לחומרא,

(ברכות סג, א)

ואימא הר הבית דאסור במנעל לילפא ממנעל (ילפינן ריקקה מיניה לאיסורא), אבל בית הכנסת, דשרי במנעל, אדיליף ממנעל ולהיתר - נילף מקפנדריא ולאסור (לא נילף ריקקה להתירה דריקקה מאיסא אלא ילפינן מקפנדריא לאיסורא)! אלא אמר רבא: כי ביתו; מה ביתו אקפנדריא קפיד אינש, אריקקה ומנעל לא קפיד אינש - אף בית הכנסת: קפנדריא הוא דאסור, ריקקה ומנעל שרי.

כל חותמי ברכות שבמקדש [היו אומרים "עד העולם"]; משקלקלו הצדוקים ואמרו 'אין עולם אלא אחד' - התקינו שיהיו אומרים "מן העולם ועד העולם": כל כך למה?

לפי שאין עונין אמן במקדש.

ומנין שאין עונין אמן במקדש?

שנאמר (עזרא ט, ה) [ויאמרו הלויים ישוע וקדמיאל בני חשבניה שרביה הודיה שבניה פתחיה] קומו ברכו את ה' אלהיכם מן העולם עד העולם [ויברכו שם כבוד ומרומם על כל ברכה ותהלה], ואומר ויברכו שם כבודך (ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' עונים) ומרומם על כל ברכה ותהלה (והמברך אומר 'ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם'; מפרש בתוספתא שתקנו מן העולם ועד העולם להודיע שאין העולם הזה לפני העולם הבא כלום, אלא כפרוודור לפני הטרקלין, כלומר: הנהיגו ברכותיו בעולם הזה כדי להיות רגילים לעולם הבא שכולו ארוך); יכול כל הברכות כולן (בסוף ברכה אחרונה) תהא להן תהלה אחת (שיענו פעם אחת 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד')?
תלמוד לומר: 'ומרומם על כל ברכה ותהלה': על כל ברכה וברכה תן לו תהלה. [דומה לתוספתא תענית פ"א מ"ט].

התקינו שיהא אדם שואל בשלום חברו [בשם, שנאמר והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה', ואומר ה' עמך גבור החיל, ואומר אל תבז כי זקנה אמך, ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך; רבי נתן אומר: הפרו תורתך משום עת לעשות לה']: מאי 'ואומר'?

וכי תימא בעז מדעתיה דנפשיה קאמר (ולא גמדינן מיניה) ? - תא שמע (דגמדינן ממלאך שאמר לגדעון): ' (שופטים ו, יב) [וירא אליו מלאך ה' ויאמר אליו] ה' עמך גבור החיל'; וכי תימא מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון (כלומר: לא שאל בשלמו ולא ברכו, אלא בשליחות קאמר מאת המקום: לבשרו שהשכינה עמו, ולא גמדינן מיניה) - תא שמע: ' (משלי כג, כב) [שמע לאבאך זה ילדך] אל תבז כי זקנה אמך (אל תבז את בועז לאמר מדעתו עשה, אלא למוד מזקני ישראל כי יש לו על מי שיסמוך); ואומר (שנאמר: (תהלים קיט, ככו) עת לעשות לה' הפרו תורתך'.

אמר רבא: האי קרא - מרישיה לסיפיה מדריש, מסיפיה לרישיה מדריש (אם באת לדרשו למקרא זה - יש לך לדרשו יפה בין בכתיבתו בין בהפוך): מרישיה לסיפיה מדריש: 'עת לעשות לה', מאי טעם? - משום 'הפרו תורתך' (עתים הם לה' לעשות משפט פורעניות בעוברי רצונו, משום דהפרו תורתך); מסיפיה לרישיה מדריש: 'הפרו תורתך', מאי טעמא? - משום 'עת לעשות לה' (הפרו תורתו עושי רצונו, כגון אליהו בהר הכרמל (מלכים א' יח) שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות, משום ד'עת לעשות' סייג וגדר בישראל לשמו של הקדוש ברוך הוא).

תניא: 'הלל הזקן אומר: בשעת המכניסין (שאינן חכמי הדור מרביצים תורה לתלמידים) - פזר (אתה לשנות לתלמידים); בשעת המפזרים (שהגדולים שבדור מרביצים תורה) - כנס (אתה, ולא תטול שורה עליהם: דאף זו לכבוד שמים היא: לאחוז במדת הענוה, וכתוב עת לעשות לה' הפרו תורתך); ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו - פזר שנאמר (משלי י"א, כד) 'יש מפזר ונוסף עוד' [וחשך מישר אך למחסור]; ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו - כנס (ואל תטיל דברי תורה לבזיון), שנאמר: (תהלים קיט, קכז) 'עת לעשות לה' הפרו תורתך' (מלפזרה בשעה שהכנוס לשם שמים) '.

דרש בר קפרא: זאת (אם ראית פרקמטיא בזול) - קבוץ קנה מינה (קבוץ וקנה מינה ואטוף, שסופה להתיקר): באתר דלית גבר תמן הוי גבר אמר אביי: שמע מינה באתר דאית גבר תמן - לא תהוי גבר! (הא דאביי למה ליה?) פשיטא (שלא יורה אדם הלכה בפני רבו, למה ליה לאביי למשמע מכללא)? לא נצרכה אלא בששניהם שוין (אם באת במקום תלמיד חכם ואינך גדול ממנו - אל תטול עטרה לדרוש במקומו).

דרש בר קפרא: איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה? - (משלי י"ג, ב) בכל דרכיך דעהו והוא ישר ארחותיך אמר רבא: (בכל דרכיך) - אפילו לדבר עבירה (דעהו - תן לב אם צורך מצוה הוא, כגון אליהו בהר הכרמל עבור עליה).

דרש בר קפרא: לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה. מה היא? אמר רב חסדא: מחטא דתלמיותא (ברוש"ד שלגבוי"ש [רקמת מעיל מרופד]: שהתפירות עשויות שורות שורות כתלמי מענה).

תניא: 'רבי אומר: לעולם אל ירבה אדם רעים בתוך ביתו, שנאמר (משלי יח, כד) 'איש רעים להתרועע' (ויש אהב דבק מאח) (להתרועע = להתרועץ) '.

תניא: 'רבי אומר: אל ימנה אדם אפטרופוס (מכניס ומוציא נכסיו) בתוך ביתו, שאלמלי לא מינה פוטיפר את יוסף אפטרופוס בתוך ביתו - לא בא לאותו דבר '.

צצצ
תניא: 'רבי אומר: למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה? - לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה - יזיר עצמו מן היין. אמר חזקיה בריה דרבי פרנך אמר רבי יוחנן: למה נסמכה פרשת סוטה לפרשת תרומות ומעשרות? - לומר לך: כל שיש לו תרומות ומעשרות ואינו נותנן לכהן - סוף נצרך לכהן על ידי אשתו (שנעשית סוטה), שנאמר (במדבר ה"ה) ואיש את קדשיו לו יהיו [איש אשר יתן לכהן לו יהיה] (שמעכב קדשיו אצלו ואינו נותנן לכהנים וללוים) וסמיך ליה (במדבר ה"ב) [דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם] איש איש כי תשטה אשתו [ומעלה בו מעל] וכתוב (במדבר ה"ט) והביא האיש את אשתו אל הכהן [והביא את קרבנה עליה עשירת האיפה קמח שערים לא יצק עליו שמן ולא יתן עליו לבנה כי מנחת קנאת הוא מנחת זכרון מזכרת עון], ולא עוד אלא סוף שנצרך להן (שנעשה עני וצריך לכך ליטול מעשר עני), שנאמר 'ואיש את קדשיו לו יהיו' (לעצמו יצטרכו). אמר רב נחמן בר יצחק: ואם נתנן - סוף מתעשר, שנאמר (במדבר ה"ה) [ואיש את קדשיו לו יהיו] איש אשר יתן לכהן לו יהיה לו יהיה ממון הרבה.

אמר רב הונא בר ברכיה משום רבי אלעזר הקפר: כל המשתף שם שמים בצערו (שמברך על הרעה "דיין האמת", אי נמי שמבקש רחמים מלפניו) - כופלין לו פרנסתו, שנאמר (איוב כ"ב, כה) והיה שדי בצריך (בצרתך) וְכִסֵּף תוֹעֲפוֹת לָךְ (תועפות לשון כפילה, כדמתרגמינן וכפלת 'ותעף' (שמות כ"ו, ט)).

רבי שמואל בר נחמני אמר: פרנסתו מעופפת לו כצפור, שנאמר 'וכסף תועפות לך'.

אמר רבי טבי אמר רבי יאשיה: כל המרפה עצמו מדברי תורה - אין בו כח לעמוד ביום צרה, שנאמר (משלי כד, י) 'הִתְרַפֵּיתָ (מדברי תורה) - בְּיוֹם צָרָה צָר לְךָ'.

אמר רב אמי בר מתנה אמר שמואל: ואפילו מצוה אחת (אם נתפרה ממנה כשבאה לידו ולא חש להתעסק בה - צר כחו), שנאמר 'הִתְרַפֵּיתָ' מכל מקום (אף במצוה אחת משמע).

אמר רב ספרא: רבי אבהו הוה משתעי [מספר]: כשירד חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה, היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ (ותנן [תוספתא סנהדרין פ"ב מ"ו] 'אין מעברין את השנים אלא ביהודה', דכתיב [דברים יב, ה] 'לשכנו תדרשו': כל דרישות שאתה דורש - לא יהו אלא בשכנו של מקום [בפרק קמא דסנהדרין (דף יא:)]); שגרו אחריו (למחות בידו) שני תלמידי חכמים: רבי יוסי בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטל; כיון שראה אותם - אמר להם: למה באתם? אמרו ליה: ללמוד תורה באנו.

הכריזו [עליהם]: אנשים הללו - גדולי הדור הם, ואכותיהם שמשו בבית המקדש, כאותה ששנינו [יומא פ"א מ"ו]: 'זכריה בן קבוטל אומר: הוכה פעמים קריתי לפניו כספר דניאל'; התחיל הוא מטמא והם מטהרים הוא אוסר והם מתירים; הכריז עליהם: אנשים הללו של שוא הם, של תהו הם.

אמרו לו: כבר בנית (שהגדלת שמנו לומר "גדולי הדור הם") ואי אתה יכול לסתור, כבר גדרת ואי אתה יכול לפרוץ.

אמר להם: מפני מה אני מטמא ואתם מטהרים, אני אוסר ואתם מתירים?

אמרו לו: מפני שאתה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ.

אמר להם: והלא עקיבא בן יוסף היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ (דתנן ביבמות 'אמר רבי עקיבא: כשירדתי לנהרדעא לעבר שנים' [בפרק בתרא 'האשה שהלך בעלה וצרתה' פ"ט מ"ז דף קכב.])?

אמרו לו: הנח רבי עקיבא, שלא הניח כמותו בארץ ישראל.

אמר להם: אף אני לא הנחתי כמותי בארץ ישראל!

אמרו לו: גדיים שהנחת נעשו תישים בעלי קרנים, והם שגרונו אצלך, וכן אמרו לנו: לכו ואמרו לו בשמנו; אם שומע - מוטב, ואם לאו - יהא בנדוי,

(ברכות סג, ב)

ואמרו לאחינו שבגולה (שלא ישמעו לו): אם שומעין - מוטב, ואם לאו - יעלו ליהר (לאחד ההרים, להתנהג בחוקות העמים לבנות במות); אַחֲזָה (אדם גדול היה וראש לבני הגולה) יבנה מזבח, חנניה (הוא חנניה אחי רבי יהושע) ינגן בכנור (לפני הבמה, לפי שחנניה - לוי היה, כדתנן במסכת ערכין (דף יא:)) [ספרי קרח פסקא קטז] מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לסייע את רבי יוחנן בן גודגדא בהגפת דלתות; אמר לו: חזור בך שאתה מן המשוררים ואני מן השוערים!], ויכפרו כולם, ויאמרו "אין להם חלק באלהי ישראל!"

מיד געו כל העם בכייה, ואמרו: חס ושלום! יש לנו חלק באלהי ישראל!

וכל כך למה?

משום שנאמר (ישעיהו ב, ג; מיכה ד, ב) [והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלקי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו] כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים.

בשלמא הוא מטהר והם מטמאין - לחומרא, אלא הוא מטמא והם מטהרין היכי הוי, והא תניא: 'חכם שטמא - אין חברו רשאי לטהר; אסר - אין חברו רשאי להתיר'?

קסברי כי היכי דלא נגררו בתריה.

תנו רבנן: 'כשנכנסו רבותינו לכרם (על שם שהיו יושבים שורות שורות ככרם זה הנסוע שורות שורות) ביבנה, היו שם רבי יהודה ורבי יוסי ורבי נחמיה ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי; פתחו כולם בכבוד אכסניא (מכניסי אורחים בבתיים) ודרשו; פתח רבי יהודה ראש המדברים בכל מקום (במסכת שבת מפרש לה ב'במה מדליקין' (דף לג:)) בכבוד תורה, ודרש: (שמות לג, ז) ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה [הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד והיה כל מבקש ה' יצא אל

אהל מועד אשר מחוץ למחנה; והלא דברים קל וחומר: ומה ארון ה' שלא היה מרוחק אלא שנים עשר מיל (שלש פרסאות מחנה ישראל: מבית הישימות עד אבל השטים תלתא פרסי) אמרה תורה 'והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד' (כלומר: קראו הכתוב 'מבקש ה'), תלמידי חכמים שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה על אחת כמה וכמה!

(שמות לג, יא) ודבר ה' אל משה פנים אל פנים [כאשר ידבר איש אל רעהו ושב אל המחנה ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל] - אמר רבי יצחק: אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: משה! אני ואתה נסביר פנים בהלכה! איכא דאמרי כך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: כשם שאני הסברתי לך פנים - כך אתה הסבר פנים לישראל (והיינו דכתיב [דברים ה, ד] פנים בפנים [דבר ה' עמכם בהר מתוך האש]), והחזר האהל למקומו!

'ושב אל המחנה [ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל] - אמר רבי אבהו: אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: עכשיו יאמרו: הָרַב בכעס (עליהם, משום מעשה העגל) ותלמיד בכעס (וגם אתה מראה להם כעס שהרחקת אהלך ממחנה), ישראל מה תהא עליהם? אם אתה מחזיר האהל למקומו - מוטב, ואם לאו - יהושע בן נון תלמידך משרת תחתך, והיינו דכתיב 'ושב אל המחנה' (השב האהל למחנה, ואם לאו - משרתך יהושע בן נון נער לא ימיש מתוכה: שימש תחתך; ואף על פי שהשיבו לאחר שנתרצה הקב"ה לישראל והוקם המשכן - לא יצא דבר לבטלה!) אמר רבא: אף על פי כן - לא יצא הדבר לבטלה, שנאמר 'ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל'!

ועוד פתח רבי יהודה בכבוד תורה, ודרש: (דברים כז, ט) [וידבר משה והכהנים הלויים אל כל ישראל לאמר] הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם [לה' אלקיך]; וכי אותו היום נתנה תורה לישראל? והלא אותו יום סוף ארבעים שנה היה!! אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני.

אמר רבי תנחום בריה דרבי חייא איש כפר עכו: תדע, שהרי אדם קורא קריאת שמע שחרית וערבית, וערב אחד אינו קורא - דומה כמי שלא קרא קריאת שמע מעולם! 'הסכת' = עשו כתות כתות (דריש 'הס' כמו 'עשר') ועסקו בתורה, לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה, כדרכי יוסי ברכי חנינא, דאמר רבי יוסי ברכי חנינא: מאי דכתיב (ירמיהו נ, לח) חרב אל הבדים ונואלו [חרב אל גבוריה וחתו]? - חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה, ולא עוד אלא שמטפשים: כתיב הכא 'ונואלו' וכתיב התם (במדבר יב, יא) [ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת] אשר נואלנו [נאשר חטאנו], ולא עוד אלא שחוטאים, שנאמר 'ונאשר חטאנו'!

איבעית אימא מהכא: (ישעיהו יט, ג) נואלו שרי צוען [נשאו שרי נף התעו את מצרים פנת שבטיה]. דבר אחר 'הסכת ושמע ישראל': כתתו עצמכם על דברי תורה (ודרשי נמי 'הס' כמו 'עשה': עשו עצמכם כתותם להצטער על דברי תורה), כדאמר ריש לקיש, דאמר ריש לקיש: מניין שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה? - שנאמר (במדבר יט, יד) זאת התורה אדם כי ימות באהל [כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא שבעת ימים] (זאת התורה, היכן מצויה? באדם שימות באהל תורה).

דבר אחר 'הסכת ושמע ישראל': הס (שתוק, כמו ויהס כלב (במדבר יג, ל): שתוק והאזן לשמועתך עד שתהא שגורה בפיר, ואף על פי שאינה מיושבת לך) ואחר כך כתת (ואחר כך כתתנה והקשה עליה מה שיש לך להקשות, ותוך תרוצין עד שתתישב לך), כדרכא, דאמר רבא: לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך יהגה (יעיין).

אמרי דבי רבי ינאי: מאי דכתיב (משלי ל, ג) כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב: במי אתה מוצא חמאה של תורה? במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליה (המוציא את החלב שמצץ משדי אמו על דברי התורה - חמאה היא לו); 'ומיץ אף יוציא דם' - כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק (המוצץ כעס רבו וסובלו) - זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור (יוציא הלכות דם לעומתם); 'ומיץ אפים יוציא ריב' - כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושניה ושותק - זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות, דתנן [בבא בתרא פ"י מ"ח]: 'רבי ישמעאל אומר: הרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה יותר מהן' שהן כמעין נובע (שדיני ממונות עמוקים הם והרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות שאין מקצוע בתורה גדול מהם).

אמר רבי שמואל בר נחמני: מאי דכתיב (משלי ל, לב) **אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה?** - כל המנבל עצמו על דברי תורה (ששואל לרבו כל ספקותיו ואף על פי שיש בהם שחבריו מלעיגים עליו) - סופו להתנשא, ואם זמות (שסתמת פיה מלשאל) - (סופך שתתן) **יד לפה** (כשישאלוך ולא תדע להשיב)! (לשון 'זמם' = טבעת של רצועה שתוחבים בחוטם בהמה שעסקיה רעים, ונותנים אותו בשפתייה לתופרם יחד ולסותמן)

פתח רבי נחמיה בכבוד אכסניא ודרש: מאי דכתיב (שמואל א טו, ו) **ויאמר שאול אל הקיני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל** [בעלותם ממצרים ויסר קיני מתוך עמלק] ('עשית חסד' - שהאכילם, שנאמר ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם) [עם חתן משה לפני האלקים] (שמות יח, יב)? - והלא דברים קל וחומר: ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו - כך המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה.

פתח רבי יוסי בכבוד אכסניא ודרש: (דברים כג, ח) **לא תתעב אדומי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו**; והלא דברים קל וחומר: ומה מצריים שלא קרבו את ישראל אלא לצורך עצמן, שנאמר (בראשית מז, ו) [ארץ מצרים לפניך הוא במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ישבו בארץ גשן] ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמחתם שרי מקנה על אשר לי - כך המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו - על אחת כמה וכמה.

פתח רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש: (שמואל ב ו, יא-יב) [וישב ארון ה' בית עבד אדם הגתי שלשה חדשים] **ויברך ה' את עבד אדם** [ואת כל ביתו] [ויגד למלך דוד לאמר בך ה' את בית עבד אדם ואת כל אשר לו] **בעבור ארון האלקים** [וילך דוד ויעל את ארון האלקים מבית עבד אדם עיר דוד בשמחה]; והלא דברים קל וחומר: ומה ארון שלא אכל ושתה אלא כבוד ורבץ לפניו, כך המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה! מאי היא ברכה שברכו? אמר רב יהודה בר זבידא: זו חמות (אשתו של עובד אדם) ושמונה כלותיה (שהיו לה משמונה בניה) שילדו ששה ששה בכרס אחד,

(ברכות סד, א)

שנאמר (דברי הימים א כז, פסוקים ד-ה) [ולעבד אדם בנים שמעיה הבכור יהוזבד השני יואח השלישי ושכר הרביעי ונתנאל החמישי] עמיאל הששי יששכר השביעי] **פעלתי השמיני** [כי ברכו אלקים] **וכתיב 'כי ברכו אלהים'** (דברי הימים א כז, ח) **כל אלה מבני עובד אדם המה ובניהם ואחיהם איש חיל בכח לעבדה ששים ושנים לעובד אדם** ('פעלתי השמיני' - בני עובד אדם קא חשיב בדברי הימים, וקא חשיב תמניא, והיא תשיעית; כל אחת ילדה ששה - הם חמשים וארבע; הוסיף עליהם שמונה בנים הראשונים - הרי ששים ושנים לעובד אדם).

אמר רבי אבין הלוי: כל הדוחק את השעה (כגון אבשלום שבקש למלוך בחזקה) - שעה דוחקתו, וכל הנדחה מפני השעה - שעה נדחת מפניו; מדרבה ורב יוסף: דרב יוסף 'סיני' ('סיני' היו קורין לרב יוסף, שהיה בקי בברייתות הרבה), ורבה (בר נחמני) 'עוקר הרים' (שהיה מחודד יותר בפלפול); אצטריכא להו שעתא (להיות אחד מהם ראש ישיבה אצטריכא להו גרסי' הוצרכו להם חכמים), שלחו להתם: סיני ועוקר הרים, איזה מהם קודם? שלחו להו: סיני קודם, שהכל צריכין למרי חטיא (למי שקבץ תבואה למכור כלומר למי שקבץ שמועות). אף על פי כן לא קבל עליו רב יוסף, דאמרי ליה כלדאי (לרב יוסף): מלכת תרתיני שנין (אמר: אם אמלוך תחלה - אמות לסוף שנתים! ונדחה מפני השעה ולא אבה למלוך, והשעה עמדה לו שלא הפסיד שנותיו בכך); מלך רבה עשרין ותרתין שנין, מלך רב יוסף תרתין שנין ופלגא; כל הנך שני דמלך רבה - אפילו אומנא לביתיה לא קרא (לא נהג כל אותן השנים שום צד שררה, וכשהיה צריך להקיד דם - היה הולך לבית הרופא ולא היה שולח לבא אליו).

ואמר רבי אבין הלוי: מאי דכתיב (תהלים כב) **יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב**; אלהי יעקב ולא אלהי אברהם ויצחק? - מכאן לבעל הקורה שיכנס בעביה של קורה (גירסת רש"י: שיאחז בעובי הקורה: אם בא לטלטלה ממקום למקום לתתה בבנין; כלומר: יעקב, שכל הבנים שלו וטרח בגידולם - יבקש עליהם רחמים).

ואמר רבי אבין הלוי: כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה - כאילו נהנה מזיו שכינה, שנאמר (שמות יח, יב) [ויקח יתרו חתן משה עלה וזבחים לאלקים] ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים; וכי לפני אלהים אכלו? והלא לפני משה אכלו! - אלא לומר לך: כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה.

ואמר רבי אבין הלוי: הנפטר מחברו, אל יאמר לו "לך בשלום" אלא "לך לשלום", שהרי יתרו שאמר לו למשה (שמות ד, יח) [וילך משה וישב אל יתרו חתנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים ויאמר יתרו למשה] לך לשלום - עלה והצליח; דוד שאמר לו לאבשלום (שמואל ב טו, ט) [ויאמר לו המלך] לך בשלום [ויקם וילך חברונה] - הלך ונתלה.

ואמר רבי אבין הלוי: הנפטר מן המת (כשהיו מוליכים ארונות ממקום למקום לקבורה - היו מלוים אותו מעיר לעיר, וחוזרים אלו, ואחרים מלוים אותו משם והלאה; והחוזרים קרי 'נפטרים': נוטלין רשות להפטר ממנו) - אל יאמר לו 'לך לשלום' אלא 'לך בשלום', שנאמר (בראשית טו, ט) ואתה תבא אל אבותיך בשלום [תקבר בשיבה טובה]:

אמר רבי לוי ברי חייא: היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה - זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר (תהלים פד, ח) ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון.

אמר רבי חייא ברי אשי אמר רב: תלמידי חכמים - אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, שנאמר (תהלים פד, ח) ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון (מישיבה לישיבה וממדרש למדרש).

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר (ישעיהו נד, ג) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך אל תקרי 'בְּנֵיךְ' אלא 'בְּנֵיךְ';

(תהלים קיט, קסה) שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול

(תהלים קכב, ז) יהי שלום בחילך שלווה בארמנותיך

(תהלים קכב, ח) למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך

(תהלים קכב, ט) למען בית ה' אלהינו אבקשה טוב לך

(תהלים כט, יא) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.

הדרן עלך הרוואה וסליקא לה מסכת ברכות